הפדגוג

ירחון לחנוך והוראה

בעד הורים ומורים.

המו"ל:
הוצאת „תושיה", ורשה.

העורכים:
א"ל בן־אביגדור וש"ל גרדון.

הוברת ד'. | שבט, תרס"ג. | Nr. 4.

תכן:

הוספה ל„עולם קטן".

קרקוי
בדפוס יוסף פישר (גראדגאססע 62).

הוצאת „תושיה".

ספרי חנוך ולמוד ומקרא:

1] **אלפא ביתא מצוירת בצבעים** (עפ"י השטה הטבעית) עם 24 ציורים יפים ואותיות הכתיבה. נדפסת על טבלא גדולה להדביק אל הקיר בבה"ס.
מחירה 20 קאפ'. פאר' 2 קאפ'.
מדבקת על ניר עב—30 קאפ'. פאר' 6 ק'.

2] **אלפא ביתא מצוירת בצבעים** (כנ"ל) מטולטלת, ערוכה בקוביות (בגזרי עץ קטנים), בתבת־ניר יפה— ובתוכה לוחות־לדוגמא ערוכות לזה.
מחירה 75 ק'. פאר' 10 קאפ'.

3] **הנ"ל**, בגזרי ניר עב קטנים, בתבת ניר כנ"ל.
מחירה 60 ק'. פאר' 10 ק'.

4] **אלפא ביתא מטולטלת**, ערוכה בקוביות. אותיותיה מדבקות על גזרי עץ קטנים מרבעים (קוביות) עם נקודות מיוחדות, להרכיב מהן מלות ומאמרים— ערוכה בתבת ניר.
מחירה 60 קאפ'. פאר' 20 קאפ'.

5] **הנ"ל**, מדבקת על גזרי ניר עב קטנים, בתבת ניר כנ"ל.
מחירה 50 ק'. פאר' 10 ק'.

6] **אלפא ביתא מצוירת בצבעים** (עפ"י השטה הטבעית), עם 82 ציורים יפים. נדפסת על טבלא גדולה להדביק אל הקיר בבה"ס.
מחירה 25 קאפ'. פאר' 2 קאפ'.
מדבקת על ניר עב—35 ק'. פאר' 8 ק'.

7] **הנ"ל**, במחברת קטנה ונאה, מכורכת במעטפה ציורית (בצבעים) יפה.
מחירה 50 קאפ'. פאר' 10 קאפ'.

8] **אלפא ביתא מצוירת בצבעים** (כנ"ל) מטולטלת, ערוכה בקוביות. ערוכה בתבת ניר גדולה ויפה עם ציור נאה בצבעים ממעל.
מחירה 1 רובל. פאר' 20 ק'.

9] **עברית בלשון עם ועם.** למוד הקריאה למתחילים. י. לוינזון וי. ח. טביוב.
I למדברים רוסית, II למדברים זרגון.
מחיר כל מחברת בכריכה 25 ק'. פאר' 4 ק'.

10] **ראשית דעת שפת עבר** (כנ"ל עם ציורים). מ. קרינסקי.
מחירו 30 קאפ', מכ' בבד 40 ק'. פארטא 6 קאפ'.

11] **הקריאה העברית** (למתחילים). י. ב. לבנר.
מחירו 15 קאפ', מכ' בבד 25 קאפ'. פאר' 4 ק'.

12] **בית הספר לתורת הכתיבה העברית**, בחמש מחברות (מאושר מטעה"מ). מ. קרינסקי.
מחיר כל מחברת 7 קאפ'. פארטא 2 קאפ'.

13] **לפי הטף להורות את הילדים** לדבר עברית מבלי עזרת תרגומים. ד. ילין.
ספר המורה, שני חלקים (החלק השני עם לוחות־תמונות).
מחיר כל חלק 75 ק', מכ' בבד 90 ק'. פאר' 10 ק'.
שני החלקים מכ' יחד בבד 1.70; פאר' 14 ק'.

14] **מקרא לפי הטף**, להורות את ילדי ישראל קרא וכתוב ודבר עברית, על פי השטה הטבעית, עברית בעברית, עם ציורים. הנ"ל.
ספר התלמיד, שני חלקים.
מחיר כל חלק 75 קאפ' בכריכה. פאר' 8 ק'.

15] **המכין.** פרוזדור לכל ספרי הלמוד. (מאושר מטעה"מ). י. ח. טביוב.
מחירו 30 ק', מכ' בבד 40 ק'. פאר' 6 ק'.

16] **ראשית למודי שפת עבר** (עם תרגום המלות ברוסית ואשכנזית באותיות עבריות). י. גרזובסקי.
מחירו 50 ק', מכ' בבד 65 ק'. פאר' 8 ק'.

17] **גן הילדים.** כריסטומתיה עברית עם תרגום המלים ברוסית ואשכנזית (באותיות עבריות, עם ציורים). ש. ברמן.
מהדורא חדשה מתוקנת.
חלק ראשון מחירו 75 ק', מכ' בבד 90 ק'. פאר' 10 ק'.
חלק שני מחירו 50 ק', מכ' בבד 65 ק'. פאר' 6 ק'.
שני החלקים מכ' יחד בבד 1.45 רובל. פאר' 16 ק'.

18] **בת חיל או תורת אם**, ספר מקרא לבנות ישראל. י. מיוחס.
מחירו 40 ק', מכ' בבד 50 ק'. פאר' 6 ק'.

19] **מדריך הילדים.** מתודה וכריסטומתיה (עם תרגום המלות ברוסית) בב' חלקים (מאושר מטה"מ). ק. ולוצקי.
כל חלק 35 ק', מכ' בבד 50 ק'. פאר' 8 ק'.
שני החלקים מכ' יחד בבד 85 ק'. פאר' 14 ק'.

20] **רע הילדים.** ספר מקרא למתחילים, כלו מנקד, עם „אוצר המלים" בתרגום רוסי (מאושר מטעה"מ). י. ב. לבנר.
מחירו 40 ק', מכ' בבד 50 ק'. פארטא 8 קאפ'.

21] **ידידנו.** מועדי ישראל ותפלותיהם עם תרגום המלות ללשון רוסיה (מאושר מטעה"מ). הנ"ל.
מחירו 40 ק', מכ' בבד 50 ק'. פאר' 6 ק'.

22] **מורה הילדים.** מתודה עם תרגום המלות ברוסית ואשכנזית באותיות עבריות (מאושר מטעה"מ). י. ח. טביוב.
מחירו 90 קאפ', מכ' בבד 1.05. פאר' 14 קאפ'.

מפתח (לתרגומי מורה הילדים). הנ"ל.
מחירו 10 ק', מכ' בבד 20 ק'. פאר' 4 ק'.

23] **עדן הילדים.** כריסטומתיה עברית עם תרגום המלות ברוסית, אשכנזית באותיות עבריות, צרפתית ואנגלית. (מאושר מטעה"מ). הנ"ל.
חלק ראשון מחירו 80 קאפ', מכורך בבד 95 ק'. פארטא 10 קאפ'.
חלק שני מחירו 70 ק', מכורך בבד 85 קאפ'. פארטא 8 קאפ'.

24] **אגרון לבני הנעורים.** מכתבים למופת לילדים ולילדות, לנערים ולנערות, עם מלון לכל המלים והמבטאים התמורים. הנ"ל.
מחירו 50 קאפ', מכ' בבד 65 ק', מכ' הדר 75 ק'. פארטא 8 ק'.

25] **בית ספר עברי.** ספר מקרא ולמוד. י. גרזובסקי.
חלק ראשון 25 ק', מכ' בבד 35 ק'. פאר' 4 ק'.
חלק שני 50 ק', מכ' בבד 65 ק'. פאר' 8 ק'.
חלק שלישי 75 ק', מכ' בבד 90 ק'. פאר' 12 ק'.

26] **הדקדוק העברי.** דקדוק קצר למתחילים, מנוקד. ל. שאצקי.
מחירו 40 ק', מכ' בבד 50 ק'. פאר' 6 ק'.

27] **תרגילי הדקדוק העברי** (להקראה ונתוח). הנ"ל.
מחירו 30 ק', מכ' בבד 40 ק'. פאר' 6 ק'.

28] **מחברות לנתוחי־דקדוק** (שלש מחברות). א. י. גוטליב.
מחיר כל מחברת 10 ק'. פאר' 2 ק'.

29] **דקדוק לשון עברית** מאת שמואל דוד לוצטו (שד"ל), מעבד ע"י אברהם כהנא.
מחירו 50 ק', מכ' בבד 65 ק': פאר' 8 ק'.

30] **מערכות הפעלים** (ספר שמושי). א. קליינמן.
מחירו 50 ק', מכ' בבד 65 ק'. פאר' 8 ק'.

31] **קצור דברי הימים לעם ישראל** מראשית היותו עד היום הזה (מנוקד). י. גרזובסקי.
מחירו 50 קאפ', מכורך בבד 60 ק', מכורך הדר 70 ק'. פארטא 6 ק'.

32] **תולדות עם ישראל** (מנוקד). א. ז. רבינוביץ.
חלק ראשון מחירו 50 ק', מכ' בבד 65 ק'; פאר' 8 ק'.
חלק שני מחירו 55 קאפ', מכ' בבד 70 קאפ'. פאר' 8 ק'.
חלק שלישי מחירו 80 קאפ', מכ' בבד 90 קאפ'. פאר' 10 ק'.
כל שלשת החלקים (כל הספר) מכורכים יחד בבד הדר 2,10. פאר' 20 ק'.
נמצא להמכר גם בספרים קטנים: ספר א' ב' ה' כ"א 15 ק'; ספר ג' ד' ו' ז' ח' ט' י' כ"א 20 ק'. פאר' לכל ספר 2 ק'.

33] **למען אחי הקטנים.** שירי ילדים (פורמט גדול). א. ליבושיצקי.
מחירו 60 ק', מכ' פשוט 75 ק', מכ' הדר 85 ק', פארטא 10 ק': על ניר דינאל 1 ר', מכ' הדר 1.25. פאר' 12 ק'.

34] **הכנור.** קובץ שירים לילדים ולבני הנעורים, מאת משוררים שונים.
ספר ראשון: שירי הטבע. ספר שני: משלים. ספר שלישי: אגדות.
מחיר כל ספר 25 ק', מכ' 35 ק'. פארטא 6 ק'.

35] **פרקי אבות לבני הנעורים** (עם תרגום רוסי והערות ובאורים). א. ליבושיצקי.
מחירו 25 ק', מכ' בבד 35 ק'. פאר' 4 ק'.

36] **בעיר וביער** (משלים), ב"ח. י. שטינברג.
מחיר כל חלק 30 ק', מכ' בבד 40 ק'. פאר' 4 ק'.
שני החלקים ביחד מכורך בבד 80 ק'. פאר' 8 ק'.

37] **שיחות ילדים.** קובץ אגדות מקוריות לילדים (פורמט גדול). מנוקד. הנ"ל.
מחירו 40 ק', מכ' 65 ק'. פארטא 6 קאפ'.

38] **כל אגדות ישראל** (פורמט גדול, מנוקד, מאושר מטעה"מ). י. ב. לבנר.
חלק ראשון מחירו 75 ק', מכ' הדר בבד 1 רובל. פאר' 8 ק'.
חלק שני מחירו 1.05 ר', מכ' בבד 1.65, הדר בבד 1.75. פארטא 16 ק'.
שני החלקים מכ' יחד הדר בבד 2.60. פאר' 24 ק'.

39] **עולם קטן.** עתון מצויר לבני הנעורים. מהדורא ראשונה.
65 חוברות בחמשה כרכים (13 חוב' בכל כרך).
כל כרך במחיר 1.50 רובל.
כל 26 חוב' מכ' יחד 3 רובל.
כל הקבוצה ביחד מכ' הדר 6 רובל.

חסרונות האופי של הילדים.

פרקים בתורת החנוך *).

א.
חוק הירושה.

ההתהוות של כל גוף אורגני, לידתו וחייו, הם פלא־התבל היותר גדול. והפלא הזה לא יקטן על ידי זה שאנו רואים את המחזה הולך ונשנה לנגד עינינו בלי הרף, ושהוא נמצא גם בנו בעצמנו. — ואתּ, אם צעירה, בשבתך על יד עריסת בנך המנמנם, האם לא התבוננת בתמהון־פלא אל הגוף הקטן אשר לנגדך, אל נתח החיים החמים הנושם לעיניך? והאם לא שאלת אחרי כן את נפשך את השאלה החמורה שבחמורות: איך? מאין? ואולם הָעֹמֶק תעמיקי להביט על העינים של ילדך ההולך וגדול, אל אלה העינים העמוקות והחולמות, המביטות בתמהון וּבְמַעֲין־מורא אל העולם הזר אשר מסביב, העמיקי להביט בהן, — אך פלא־התבל שלך לא יתברר לך אף במאומה, ולחידת ההויה העמוקה כתהום הדורשת בך פתרון — לא תמצאיהו.

אך רגש אחד ברור וּוַדָאִי לך, הוא הרגש המְאַשֵׁר הדובר בקרבך: מה שאני נושא ומחבק שלי הוא, א נ י הוא, אני ילדתיו, זה בשר מבשרי ודם מדמי, זה חלק מעצמיותי, בו אכיר בימים יבאו את תוי פני, א ת ע צ מ י. ואמנם כן הוא; שנים תעברנה, שנים רבות, או מעטות, ועיניך תראינה את דמות תבניתך עומדת מלאה חיים לנגדך כמו במַרְאָה ואומרת: אני אַתְּ! ואולם דעי לך, כי לא את דמות תבניתך אַתְּ לבדה תראי בילד, כי גם תוי פני אביו, הוא אישך, יֵרָאוּ בפניו במדה מעטה או יתרה מתוי פניך אַתְּ, אך ראה יֵרָאוּ גם אלה וגם אלה בפניו. ואם אל נ פ ש ו תסתכלי ומצאת גם בה את נפשך. ואולם דעי לך, כי גם אַתְּ גם אישך אינכם אלא תמונות הגוף והנפש של אבותיכם, והם — של אבותיהם הם. תוי הפנים שירשתם מהם יראו על כן אולי במדה יותר חלושה ובתערובת תוים אחרים, נכרים וגלויים לעין פחות או יותר, אך בכל אופן יֵרָאוּ שרידי עקבותיהם גם בפני ילדך.

הנה כי כן יהיה ילדך כטבעת האחרונה (העתידה אמנם להוסיף עליה עוד טבעות) של שרשרת אנשים גדולה וארוכה המגיעה עד התקופה הקדומה מאד, עד ראשית התהוות האורגנים על פני הארץ. אם תעשי לך חשבון קצר, תראי כמה רבים ושונים, כמה רחבים ומפותלים הם החוטים הדקים הנמשכים מראש מקדמי הדורות והולכים ומשתלבים יחד בילד הקטן הזה. בהיות לכל איש שני הורים ולהם היו גם כן שני הורים וכן הלאה וכן הלאה, הלא יצא לנו בהכפלה גיאומטרית עד תקופה קדומה מספר גדול ועצום של הורים, מספר שאין גם לשערו. אם נביא חשבון רק עשרה דורות לפנינו, המקביל למספר של שלש מאות שנה, יצא כי מספר ההורים ביחס ישר אל הילד הזה עולה כבר ל א ל פ י ם ו א ר ב ע י ם ו ש ש ה. ואם נחשב עוד עשרה דורות שהוא בערך עד שנת ס"ג למספרנו, יעמדו לפנינו המון רב של הורים במספר 4,192,254 ובכן יכולים אנו לומר, ואולי גם ביתר דיוק, כי הילד הנולד דומה לעלה רך שצמח זה עתה על עץ גדול וענף וְעָבֹת המכסה בצלו את כל כדור הארץ. לא אתם לבדכם, כי כל המין האנושי הולידהו.

לא הון ועשר היצוני, כי אם את אשר אתה נותן לילדיך מעצמותך, מגופך ומנפשך, היא היא הירושה האמתית שאתה מורישהו, ירושה שלא יפרד

---

*) עפ"י Dr. F. Scholz

ושלא יפרידוהו ממנה כל המקרים והמסבות בלכתו בדרך החיים, עד הגיעו אל קצה מטרתה. על כן קוראים לתכונות העוברות מאבות לבנים בשם תכונות הירושה, והחוק שעל פיו היא באה, חוק הירושה.

וחוק הירושה מראה את פעולתו גם בממשלת הגוף גם בממשלת הרוח. בנוגע לממשלת הגוף כבר ראה ונוכח כל איש את פעולתו הגדולה של החוק הזה, פעולה שהנסיון היומי מראה עליה בלי הרף, ואולם אנחנו רק על ההורשה הרוחנית נדבר בזה.

ואולם באמרנו, כי ההורים מורישים את תכונותיהם וסגולותיהם לילדיהם, אין להבין את הדברים האלה כפשוטם, כי לו הורשנו באמת את כל כשרונותינו וסגולותינו לילדינו, הלא היה כבר הילד הילוד דבר עשוי ושלם בכחותיו הרוחניים. ואולם נקל להבין, כי התכונות והסגולות הרוחניות הולכות ומתפתחות בקרב הילד לאט לאט עד היותו לאיש, ואז, אך אז תִּגָּלינה. מובן אפוא, כי להוריש אפשר רק את ההכשרות (אַנלאַגען), הסגלות והתכונות ההן, זרע הדורש טִפּוּחַ וגִדּוּל והתפתחות עד אשר יתן את הפרי.

לסכום כל הסגולות המתפתחות במשך העת מאותו הזרע, הגרעין, ואותן ההכשרות המסורות לילד בירושה, אנו קוראים: האופי המוּרָש. ואולי איזה מן הזרעים והעֻבָּרים, הנמצאים בנפש הילד בראשיתה, יתפתח ויתגלה בחיים ואיזה יִתַּם ויגוע בראשיתו? — הדבר הזה תלוי לא לבד בכח החיים שבהם ובקשורם והתאחדותם עם זרעים אחרים הדומים להם בתכונתם, כי אם גם בתנאים חיצוניים, בגורל החיים ובמקרים שונים, כן אנו רואים בהורשת מחלת־הרוח את העובדה הידועה לרופאים, כי בנפול, למשל, סֵבֶל־הירושה הזה לשני אחים, אז על פי הרוב האחד יחלה והשני, החי בתנאים טובים מאחיו ישאר בריא ושלם ברוחו. כן גם אנו רואים לעתים קרובות הנטיה להרגלים רעים, כמו, למשל, התאוה למשקים חריפים, הבאה בירושה מאב לבנו, הולכת וכלה בתנאי חיים טובים המתאימים למטרה זו.

ויש גם שהזרע הרוחני איננו מתפתח כלל בקרב היורש הבלתי־אמצעי, כי אם נשאר הוא גנוז בקרבו בתור זרע, המורש אחרי כן לבנו או לבן בנו, ואז הוא מתחיל להתפתח ולהגלות בתכונות נפשיות שלמות ומלאות. ההסטוריה והנסיון היומי נותנים לנו משלים רבים, שבהם אנו רואים, שהבן אינו דומה לאביו, אבל הנכד דומה לאבי אביו. לזאת אנו קוראים ירושה מאוחרה או ירושה נרדמת. אך זאת נראה תמיד, כי הזרע העובר בירושה דורש הרבה הרבה עבוד וטפוח, כדי להביאו לידי התפתחותו השלמה.

וכשם שהזרע הרוחני המורש מתפתח ומתגלה על פי רוב לא בשורה ישרה, כן גם התפתחותה של הירושה הרוחנית מתגלה בפנים שונים ובחליפות שונות. הזרע שנגלה, למשל, בתכונת האב בגאוה רגילה, יוכל להתגלות בתכונת הבן בגאוה במדה הרבה יותר גדולה, או בחסר־אמונה והַשְׁדָנות יתרה לכל האנשים. הזהירות תוכל להגלות בכלי שני בהַשְׁדָנות, החשכון — בקמצנות, הקמצנות, בקשי־לב ואכזריות. גם בירושה רוחנית וטובה, כזרע אהבת אדם, למשל, מתגלה בפנים שונים שעקרם אחד. הבן האחד שואף להיות לרופא, כדי להקל את יסורי בני האדם, השני שואף להקדיש את כל חייו בעבודת הצדקה והחסד בכל מקצעותיה. הבת האחת עושה בפועל את אשר יצַוֶּנָה רגש אהבת האדם, ואצל השניה השתנה הרגש הזה ויהי להתלהבות עצומה ואהבה רבה לאמנות ומדע. גם הכשרונות ללמודים בעברם בירושה מתגלים לעתים קרובות בפנים שונים. בניו של חכם המתמתיקה יכולים להיות מנגנים ומשוררים מהוללים, וזרע ההרמוניה והסִמֶטְרִיָּה, שחכם המוסיקה מוריש לבנו, מתגלה לפעמים בחכמת הבניה, זו „המוסיקה הקפואה" כדברי הֵינֶה.

ואולם מלבד האופי הבא בירושה, יש לו לאדם גם אופי, שסגל לו לעצמו, את האופי הזה בוראים: הסביבה, העסק, הנסיון ומצבו החמרי בחיים, אך לכל לראש אותה ההשפעה הבאה לו עוד בימי ילדותו, שאנו קוראים לה — חנוך. האופי הקנוי, יש לו חשיבות יתרה מפני שהוא, רב יתר מן האופי המורש, מגביל ומבליט את תמונתו הרוחנית של האדם, והוא הסבה כמעט לכל מעשיו ועלילותיו והרגליו ובמדה ידועה גם למחשבותיו ורגשותיו; ועל כן יעריכו תמיד את האדם אך על פיו של זה. ואולם יחס האופי הקנוי אל האופי המורש הוא תמיד כיחס העץ אל שרשו, אשר צמח ממנו ואשר הוא יונק ממנו גם עתה את לשד החיים. לעתים קרובות מתאימה השכלתו והתפתחותו של האיש עם טבע הזרע הרוחני הכמוס במעמקי נפשו בלי־דעת. אלה הם על פי רוב הנפשות החזקות בתוכן, הנפשות ההרמוניות האופיים שכלם מוצק אחד, שלֵמות וַעֲקבות (Consequent) בטובן וברעתן. אבל לעתים יותר קרובות

מתפתח האופי הקנוי לצד אחר. ואז, במקרים מעוררי התאוות, בעת התרגשות־נפש יתרה, או בעת החלטות חשובות, תקום בנפשו סערת מלחמה. התנגשות שני הפכים המביאה את אותו האיש עצמו לידי תמהון, מבלי הבין סבת הדבר. וסבת הדבר היא שהאופי המורש, האופי הטבעי שלו, שהוא סוף סוף היסוד של כל אישיותו, מתפרץ ממחבואו ומתקומם בכל עז למתנגדו האופי הקנוי הזר ולעלילותיו. בשעה שהאדם מתגלה בטבעו האמתי, רואים אנו תכף את ההפך המוחלט ממה שפללנו לראות בו; אז רואים אנו את האוהב־אדם המדומה — והוא מלא שנאה, את האיש החביב והמחבב — והוא גס וזעום, את הליצן — והוא רצין, את קר הרוח — והוא מתרגש מאד. ומה מאד לעתים קרובות יקרנו שאנו שמחים עמוק בסתר לבנו, בשעה שתִכָזב תקותנו בדבר ששאפנו אליו בכל עז ובכל מֶרֶץ רוחנו! זה יקרה תמיד בשעה שמגמותנו שטחיות ובלי כל יסוד מספיק, אנו שואפים לדבר המתנגד בהחלט לשאיפות הנעלמות של עצמותנו האמתית. גם אותו הרגש שאנו קוראים לו „חרטה" אינו אלא הרגש המכאיב, רגש הנגוד שבין המעשה שעשינו ובין „היצר הטוב" השוכן בקרבנו.

ואולם האופי הקנוי חשוב הוא גם בשביל זה, שבעברו ממנו בירושה לילדינו ישוב ויהי אצלם לאופי מורש וטבעי. כמותה וערכה של אפשרות ההורשה הזאת תלויה בלי ספק בכחה ועצמתה. אנשים בעלי תכונה־מעשית חזקה ומלאה מרץ, יכולים להוריש את אופיָם הקנוי לבניהם רב יותר מן האנשים בעלי תכונה שוקטת ובודדת לעצמה. ווזהי כנראה גם הסבה לזה שאנו רואים תמיד, לדאבוננו, שחסרונות הנפש, כלומר, התאות וההרגלים הרעים, עוברים בירושה מאבות לבנים רב יותר מיתרונותיה של אותה הנפש בעצמה. התאוה מתגלה ביתר עוז, ותוקפת את האדם בכח גדול, המשאיר רושמים קימים במוחו, הרבה יותר מן הרושמים של מעשי הטוב, ההתנגדות על היצר והנזירות.

ועתה, אֵם צעירה, אחרי אשר למדת לדעת את חוק הירושה השולט גם בילדך, תביטי אליו בתמהון עוד יותר גדול ויחד עם זה גם בהבנה יותר עמוקה. כי עתה הלא תדעי לך היטב, כי הילד הרך הזה הוא סכום כל העושר הרוחני שהיה לשורה ארוכה, בודאי, של אבות טובים, אשר טובם ומעלות רוחם התפתחו והשתכללו והוטבו והתעדנו יותר ויותר במשך דורות רבים. ואשר על כן תוכלי לקוות, כי ילדך־זה יוכל להיות, בכל אופן, הרבה יותר טוב ויותר נדיב ויותר עָדִין מאותם הילדים שנולדו בתקופה קדומה לפני הרבה שנים, שלא יכלו לרשת ירושה עשירה כזאת.

על פי הדברים האלה נבין, כי רוח האדם הולך ומתפתח מדור לדור יותר ויותר, בה במדה שהמח, זה מקור ההתפתחות הרוחנית, הולך ומתפתח גם הוא מדור לדור. כל דור חדש אינו מתחיל מן האלפא ביתא של ההתפתחות, כי אך הממשך הוא מן הדורות הקודמים, וברגע הולדו הוא נולד עשיר; כי נושא הוא כבר בקרבו זרע התמצית של העושר הרוחני אשר השאירו לו בירושה. זהו חוק הירושה.

ב.

תעודת החנוך בכלל.

תעודת החנוך היא משולשת: ראשית, לפתח את ההכשרות הבריאות של האופי המורש ולבלי לעצור בהתפתחותן הטבעית; שנית, למנוע ולעצור בעד התפתחותם וגדולם של הגרעינים הרעים והחולים שבאו לילד בירושה. ושלישית: לברוא בקרב החניך את האופי הקנוי, לטפל בו ולפתחו ולחזקו בכל האמצעים המתאימים לזה.

ואולם אם רוצים אנו שעבודת החנוך, במדה שהיא פעולה וגורם חנוכי בבחינת „קום ועשה" ולא רק שמירת המצב הקיים המתפתח מעצמו בלי עזר מן הצד, — אם רוצים אנו שעבודת החנוך תמלא את תעודתה ולא תפעול פעולה מזקת, — אז עלינו לדעת ראשית כל בידיעה עמוקה את טבע נפש הילדים בכלל ואת טבע הילד המתחנך על ידינו בפרט. הדרישה הזאת מוכרחת היא, כי רק בתנאי זה נוכל לדעת את הכשרות האופי שבאו לו בירושה. ומלבד זה, מה שחשוב עוד יותר, כדי לדעת היטב סבות החסרונות הנמצאים בו: אם החסרון המתגלה בילד מקורו בהכשרה פנימית מוֹרָשָה, או כי דבק בו מן החוץ, ובאופן האחרון תהיה הסבה לזה: תאות החקוי, מורא, פחד, או דבר אחר. בקצור, צריך לדעת אם החסרון הוא תוצאה טבעית או מלאכותית, ובאופן האחרון, אם היה כבר לטבע שני, או תכונה מקרית לו — כל אלה הן שאלות שיש להן חשיבות יתרה. דרוש להתבונן, למשל, אל הליכותיהם השונות של ילדים שקרנים. הילד האחד משקר מסבת הכשרה מורשה והשחתה טבעית המונחת ביסודה של נפשו, והשני אך נהיה לשקרן, אולי על ידי צחוק קל של הסכמה שפגש בסביבתו.

אחרי דברו את השקר המחוכם הראשון, ילד זה משקר מאימת העונש, וילד זה—מפני שצר לו מאד להעציב את רוח הוריו באמת המרה. — יש ילדים המְעַנִּים ומכים ומצערים את בעלי החיים, מפני שהאינסטינקטים האכזרים שבאו להם בירושה הביאום לידי כך, וילדים אחרים העושים זאת אך מסקרנות, או מחקוי, או מגועל־נפש מושפע לבעלי חיים ידועים, שהמון העם חושבם לנתעבים כמו, למשל, העכביש, העכבר וכדומה. — פזור־הדעת יכול להיות תוצאה מרפיון הגוף וְעִיפוּת המח, ויש שאינו אלא תוצאת ההרגל. ברור אפוא מה שונה צריכה להיות עבודת החנוך ופעולתה באופן הראשון או באופן השני.

אמנם, האיש אשר כשרון לו לבחון ולהבדיל תמיד הבדלות דקות כאלה, האיש אשר ידע תמיד לראות את הגרעין מבעד הקליפה— האיש הזה צריך להחשב לפסיכולוג גדול, ליודע נפש־האדם ממדרגה הראשונה. על כן אין לנו לדרש מן ההורים והמחנכים יותר מדי; גם אם לא תמיד יודעים ויכולים הם למצוא פשר דבר החידה הסתומה הזאת, בכל זאת אין להחליט, כי אין להם כל כשרון לחנוך. ראשית כל מוכשרות להבחנה זו האמות, לא רק בשביל שהן מטפלות יותר בילד ונמצאות בחברתו רב יתר מן האב הטרוד בעסקיו, כי אם גם מפני שהיחס הטבעי השורר בין האם ובין הילד, וביחוד בשנותיו הראשונות הוא יחס תמים ומלא אהבה, יחס שרשומו נכר זמן רב אחרי כן. האם „מבינה" תמיד את הילד הרבה יותר מן האב. — הדעה הזאת מקובלת לכל, גם להורים משכילים גם להורים חשוכים. אמנם יש גם אשר תבין האם את הילד הבנה מוטעת לגמרה; אבל הטעות הזאת תוכל להתיחס הרבה פחות אל ההבנה מאשר אל הלב. הרגשות הכהים ובמקצת גם לא־ידועים של יחס האהבה השורר בין האב והילד, או כאשר קוראים להם: האינסטיקטים של אהבת־אם, חזקים הם יותר מדי והם משתיקים את מופתיה של הבינה הישרה, או אינם נותנים אותם כלל להיות מובעים.

כמו כן חשובה היא מאד הידיעה, אם רפיונות גופניים הם הסבות להסרונות הרוח השונים של הילדים, או לא, כי רבים הם חסרונות הילדים המקובלים בתור חסרונות נפשיים, ובאמת אינם אלא תוצאות ממצבי מחלה גופניים המשפיעים גם על הנפש. כן אנו רואים את אי־ההקשבה, זה החסרון הנפריץ ביותר בתלמידי בתי הספר והמפריע ביותר למהלך הלמודים המסודרים, ולעתים קרובות אינה אלא תוצאה מסבה פשוטה מאד שלא שמו לה לב כלל והיא — רפיון חוש השמיעה. בדיקות הרופאים בתלמידי בתי־ספר גדולים הראו לדעת, כי רב, בערך, מספר חלושי השמיעה בקרב הילדים. העצלות אינה באה לפעמים אלא כאות של עיפות המח, הבאה אחרי מחלת קדחת ארוכה, או מחלות אחרות הממעטות את מזון המח. רגזנות יתרה, גם פחדנות רבה בלי כל סבה ידועה, הן על פי רוב אותות מבשרים של דלקת־מח קשה. אף כי הסבות האלה טמונות הן עמוק בגוף הילד, בכל זאת לא יקשה ביותר לגלותן וביחוד לאיש אשר שם לבו והתרגל להתבונן בזה. גם ההרגלים של חסר־הנקיון אצל ילדים קטנים, אם אך אין לתלותו בסבת התרשלות, אז הם על פי רוב תוצאות הרפיון של האברים ההם. רפיון ההשגה וחסר כשרון התפיסה, המתפתח לפעמים עד קהות־השכל במדה מרובה, נחשבות בעת האחרונה לתוצאות של מחלות־חוטם ידועות, ובהרפא המחלות וסרו הסבות יסור גם המסובב.

הננו רואים אפוא, שהחנוך דורש, כי ליד ההורים והמחנכים יעמוד גם הרופא, ובמאמרים הבאים נדבר עוד באריכות על הקשר שיש בין מחלות גופניות וחסרונות האופי המסובבים מהן.

ובכן, ראשית כל צריכה להתברר הַדִּיגְנוֹזָה הפדגוגית. החידה הזאת קשה מאד, ואולי גם היותר קשה בכל עבודת החנוך. אך ככל אשר תקשה החידה יותר, כן חשוב ורב התועלת פתרונה הנכון. ומה רבות הן הטעויות בדבר הזה! מה רבות הן נפשות הילדים הלא־מובנות בקרבנו! כמה משפטים מוטעים, ולעתים רחוקות גם מזיקים, היו נמנעים, לו סגלו להם ההורים, או המורים, השקפה יותר עמוקה בנפש הילד, לו למדו לקרא בה כגלוי, כאשר יקראו בספר הנגול לפניהם! מה רבים הם המורים, אשר הרגישו כבר לא אחת בלב כואב, כי אובדי־עצות ואובדי־עזר הם נגד איזה ילד, שיחסו המשונה אליהם והליכותיו המוזרות, כמעט הבלתי טבעיות, יהיו בעיניהם כחידה על פני חידה, אשר לא יוכלו למצוא את המפתח ללבבם ולנפשם לא באהבה וחבה ולא באונס ובעונשין.

ואולם זה אינו מספיק עוד. כי עוד נשארה לנו חידה גדולה הדורשת פתרון נכון, חידה שיסודה בתורת הירושה. לא הילדים בלבד, כי גם ההורים זקוקים לדיגנוזה נפשית. תמיד, תמיד אנו צריכים לשוות את עצמנו לנגדנו, למען אשר נדע היטב את תכונותינו

העצמיות, אם טובות ואם רעות הנה, שאנו מורישים לילדינו, וכמו כן גם כל חסרונות האופי שקנינו לנו במשך ימי חיינו.

„דע את עצמך!"

הפתגם העתיק הזה, שכבר עברו עליו אלפי שנים מאז נשמע בפעם הראשונה מפי החכם היוני הקדמון, לא אבד עוד את ערכו, כחו ואמתו החודרת. דע את עצמך! אבל לא די עוד בזה: השתדל גם להיטיב ולהשלים את עצמך, השתדל להסיר ממך את סיגי האנושיות, השתדל להיות טהר־לב ונפש, השתדל בכל כחך, בכל יכלתך! אז, אך אז תמצא את עצמך מוכן ומוכשר למלא את התפקיד הגדול והקשה—לחנך את ילדיך, להדריך את הדור הבא בדרך הטוב והישר. אז תבין כמה אנחנו חוטאים לילדינו על ידי חסר־הבנה, התרגשות, כעס ושאיפה־לנקמה, קפדנות, חסר השתתפות, אדישות ועוד. וכל אחד מן הדברים הרעים האלה פועלים לא פעם אחת, כי פעמים אין מספר, דמיונם כזרע רע, שכל גרעין ממנו מצמיח גרעינים רבים. ולא נגזם אם נחליט, כי רוב חסרונות האופי של ילדינו הם רק יצירות החנוך העזוב והמקולקל. אכן, לא לחנם מתאוננים תמיד על ה„הרגלים" הרעים של הילדים, וההרגלים, כלומר המדות הרעות, הם אלה שאנו הרגלנו אותם בהם, על ידי היותנו להם למופת בהסרונותינו אנו. וכמה עמל ועת אנו צריכים להקדיש, ולעתים קרובות גם לשוא, כדי להסיר מהם את ההרגלים הרעים האלה. ובאשרנו, כי באופן היותר רע אנו סומכים על החיים, זה המורה הגדול והקשה, אשר לא ישא כל לקוי וכל רפיון, כי הוא ירפאם ממשובתם. אך מה יקר הוא „שכר־הלמוד" של המורה הגדול הזה!

(עוד יבוא).

א. בן־צבי.

תורת החנוך.

מעין הקדמה.

את החנוך בתור — בטלנות, לא חסרנו, בחסדי ד', עד כה; ואם נקבץ את רוב מאמרי ה„חנוך" שנכתבו בכל עתונינו וירחונינו מימי רנה"וו ועד עתה, נוכל בודאי לגשר במאמרים האלה את — ים אוקינוס. אבל אם נבקש בכל המאמרים האלה גרעין של מדע, של דעת, אז נחפש את — יום האתמול. אז נודה, כי אמנם צדקו הקוראים, בהתאוננם כי אין להם מנוס ומפלט מ„חכמת החנוך", והסופרים — בתלונתם על הבטלנות שבמאמרי החנוך (אף אם, באמת, מאמרי החנוך שכתבו לא מורים ומלמדים, כי אם סופרים — הם היותר גרועים, היותר שטחיים!), והמאמרים האלה, המתיחסים ל„חכמת" החנוך, כאשר תתיחסנה הדרשות של מגידינו לרגש הדתי ולתורה „על דרך האמת", צריכים לפנות מקום למדע היובי.

באה העת לטפל בחנוך בתור מדע, ולא משום כתבנות.

באה העת, כי יהיה גם בידי המורה העברי ספר־עזר ללמודי החנוך. הננו מטפלים בשאלת החנוך יותר ממאה שנה ובכל הזמן הזה לא יכלה להופיע מתודיקה בעד המורים!? „תורת החנוך" נועדה למלא את הפִּגָּיון הגדול הזה בספרותנו החנוכית. בפרק הזה יתאמץ כותב הטורים האלה לתת את יסודות הפדגוגיה, הדידקטיקה והמתודיקה בשפה פשוטה ומובנת בהרצאה מתאמת ללומד־מעצמו.

ב„תורת החנוך" יתאמץ הכותב לתת את תַּמצית הדעת האצור בהכמת החנוך, למסור את תמצית עבודת גדולי האנושיות, עבודת דורות הרבה על שדה החנוך.

ידעו נא הורינו ומורינו איך לחנך ואיך להורות, ואז יפלו מעצמם אלילי־החמר הנקראים אבתוריטטים. ידעו נא הורינו ומורינו יותר את מדע החנוך, ואז לא יוכל עוד אדם מן השוק לקחת על עצמו את האפטרופסות על ילדי ישראל, וגם לא יהיה כל מקום לוכוחים „על מנת לנצח", לפלפולים של „העלאת גֵרה", ולבדחנות

ישיבה־בחורית" בזמן שהדבר נוגע לקיום העם, לאידיאל היותר קדוש.

החנוך בתור מדע — זהו מה שנחוץ לנו לדעת! את זאת נתן לחברינו, כל אחד לפי כחו, ואת „דעותינו" או יותר נכון, את ה„דעה" שלנו, נעזב לעת עתה לעצמנו.

„תורת החנוך", כלומר הידיעות היסודיות של הפדגוגיה הכללית ושל ענפיה המסתעפים ממנה, תערך על פי מקורות שונים.

א. מבוא.

המושג. המלה היותר מדויקת המסמנת היטב את מצב האדם כשהוא בא לעולם, היא הטֶרמין הפלסופי של הפלסופים הקדמונים „חומר היולי". החמר הזה בעצמו איננו עוד שום דבר ממשי, אבל מוכשר הוא להיות דבר מה, עלול הוא לקבל צורה קבועה. גם האדם בצאתו לאויר העולם איננו עוד יציר קבוע ומסוים, כחות גופו ונפשו טרם התפתחו, ההרגשה וההכרה שלו לא הצטלמו עוד בצורה ידועה, אבל ה„משהו" הזה כבר עוצר בקרבו את ההכנה להיות מה, לקבל צורה ידועה ע"י התפתחות אטית ותכופה. — ולתת ל„חמר היולי" זה צורה קבועה, להכשיר את התפתחות כחות הגוף והנפש של הילד, לפתח את ההרגשה וההכרה שלו — זאת היא התעודה הישרה של החנוך. החנוך מטפל בהתפתחות כל כחות הגוף והנפש של החָניך.

המתודה. בנוגע לאופן איך לחנך את הילד, שררו עד כה שתי השקפות המתנגדות זו לזו בעקרן: היו כאלה, שחשבו את התינוק ל„פנקס פתוח", ל„לוח חלק" (tabula rasa) שאין לו מגרמיה כלום, אלא הוא מְשַׁמֵר את כל השרטוטים, את כל הקוים שכותבים עליו; ולכן חשבו, כי אפשר לעשות מהתינוק הרך כרצון המחנך, אפשר לעשות אותו לטוב או לרע, לחכם או לטפש, לפלוסוף או לרצען — ככל אשר יעלה על רוח המחנך.

בנגוד ישר אל הדעה הזאת חשבו רבים, כי האדם בא לאויר העולם כדבר נִגמר ושלם בכל, עם תכונה כבר „נגמרת", שקבל בירושה מאבותיו, וכי החנוך לא יוכל לפעל על מזגו ותכונתו מאומה, ותעודת החנוך צריכה להצטמצם רק בזה, שיפתח את הכרתו וכחות הסתכלותו של הילד, אבל לא את הרצון.

האמת מונחת בין שני הנגודים האלה באמצע: הילד אמנם איננו לוח חלק, ואי אפשר לכתב על הלוח הזה כל אשר יהיה ברצון המחנך, אבל גם „תכונה נגמרת" איננו; וכשם שהראשונים טעו בזה שלא הכירו את האישיות של הילד וישאפו לטשטוש צורתו (ניעוועלירונג), כמו כן טעו האחרונים בזה שהוציאו מתוך החנוך את יסודו הראשון — את ההשתלמות.

בתוך הילד אמנם כבר נמצאת תכונתו במצב גָלמי, היולי, אבל היא צריכה עדין להתפתחות — וההתפתחות מביאה בהכרח לידי השתלמות. את **הגֹלֶם** צריך לעבד **וליצור**.

לפי זה צריך החנוך להיות באופן כזה: האישיות וההשתלמות צריכות ללכת שלובות־זרע; התכונה האשית צריכה להסתדר ולקבל פנים קבועים (זיך קריסטאללייזירען) ע"י השתלמות אטית וסדורה.

הפדגוגיה וסעיפיה. אנחנו הכרנו כי גם הטבע הגופני וגם הטבע הנפשי של הילד צריכים להתפתח, צריכים להחנך, וכמו שצריך לחזק את הגוף ואת השרירים, את שטת־העצבים, כמו כן צריך לחזק את כחות־ההסתכלות, את הנפש, ולפי זה צריך החנוך להֵחָלֵק: א) לחנוך **גופני**; ב) לחנוך **נפשי**.

המדע המטפל בחוקים הכלליים איך לחנך את כחות הגוף והנפש של הילד בדרך יותר נוח וקל, המדע הזה יקרא — הפדגוגיה הכללית.

החלק של הפדגוגיה המטפל בחקי התפתחות ההכרה, או בדרכים היותר נוחים לְלַמֵד בהם את הילד, החלק הזה נקרא — דידקתיקה, או תורת הלִמוד.

והחלק של הפדגוגיה העוסק בעריכת ה„למודים" יקרא — מתודיקה, או סדור חמר הלמוד. הפדגוגיה עוסקת בחנוך הגופני והרוחני בכלל, הדידקתיקה מלמדת לדעת את חוקי התפתחות השכל ע"י הלמוד ואיך לפתח יותר את השכל, והמתודיקה — מלמדת איך לסדר היטב כל למוד בפני עצמו באופן כזה, שהלמוד יתאים לחקי התפתחות ההכרה.

מַדָעֵי־העוזר. למען דעת איך לחנך את הטבע הגופני, או את הטבע הרוחני, דרוש ראשונה לדעת אותן היטב, דרוש לדעת את התגלות הכחות הגופניים ואת התגלות הכחות הנפשיים, — ולפי זה צריכות ההנחות היסודיות של הפדגוגיה להסתעף מהמדעים העוסקים בהתגלות הכחות הגופניים והנפשיים, או במלים אחרות, הפדגוגיה צריכה להיות נוסדת על

הפיזולוגיה, הפסיכולוגיה והלוגיקה, המדעים האלה משמשים בתור מדעי-העזר לחכמת החנוך.

חנוך הילד מותנה כמו כן הרבה מתנאים כַּלְכָּלִיים, מדיניים וחברותיים, - ולכן יחשבו גם המדעים העוסקים בענינים האלה למדעי-עזר לחכמת החנוך.

ה ס ת ו ר י ה. לחכמת החנוך יש עבר גדול. עוד מימים היותר קדמונים ועד ימינו אלה לא פסקו גדולי האנושיות שבכל דור ודור לבקש דרכים ואופנים היותר מתאימים ונאים איך לחנך ולהורות. בעמל רב נקנתה החכמה הזאת לאנושיות; ואם אמנם אין לה מעָנים, כאשר היו ליתר המדעים, אבל עבודה כבדה וממושכת עבדה האנושיות כלה (לא יחידים בלבד) למען שכלל אותה, וכל צעד לפנים, כל כבוש במקצוע החנוך הביאו אור וישע לכל בני אדם, לכל הנברא בצלם. אין לך מדע אשר טפלו בו כל כך כל בני האדם, מקטון עד גדול, כמו שטפלו בחנוך. ויען כי יש לחנוך עבר והתקדמות, לכן יש לו גם הסתוריה, — הרצאת ההתפתחות האטית של הפדגוניה נקראת „ההסטוריה של הפדגוגיה.“

ב. אחדות החנוך הגופני והנפשי.

הרומים היו אומרים, כי רק בקרב גוף בריא תוכל לשכון נפש בריאה. והמדע אִמֵּת את הפתגם הזה. הגוף הוא הנושא, האָבִּיֶקְט, שעל ידו תִּגָּלֶינה פעלות הנפש. — ככל אשר יחלש הגוף, כן תחלש גם הנשמה. ולהפך, כל אשר יחזק הגוף, כל אשר יֶחֱדו החושים, כל אשר יחזקו העצבים, כן יחזק הרושם, שהם מקבלים וכן יהיה יותר ברור ומלא המושג אשר יוּצַר בחדר-האופל של המח; וכמו שהנשמה והגוף קשורים זה בזה בגדולם ובהתפתחותם, כן צריכה להיות הרמוניה שלמה ביניהם בחנוכם. התפתחות ההרגשה וההכרה צריכה להיות לפי התפתחות שטת-העצבים והחושים. התפתחות הנוטה לצד אחד, לצד הגוף או לצד הנשמה, מזקת מאד.

ראשונה צריך המחנך לשים כל מעיניו בזה, כי יחזק גוף הילד ויהי בריא. ואמנם הדברים היפים האלה הנם אצלנו, היהודים, מעין „כתיב ולא קרי“. התפתחות בריאה של גוף הילד איננה תלויה ברצון ההורים בלבד: מלבד הרצון הטוב צריכה להיות גם היכלת, וכמו שהפרח לא יגדל אלא אם יהיו לו במדה מספקת אותם הדברים הנהוצים לגדולה, כמו: מים, אדמה שמנה, אור וחם — כן אי אפשר לגוף להתחזק ולהתפתח אם לא יתנו לו מזון בריא, אויר טוב, מעון נקי ובגדים נקיים, שנה ותנועה — והדברים הקטנים האלה לא אצל כל אחד מהורינו ימצאו דים; ולהוכיח להמון הצי-רעב, כי צריך לשום לב לחנוך גוף הילדים איננו יכולים. איננו יכולים להיות „לועגים לרש“. ומה גם אם הרש הזה הוא עצמנו ובשרנו—ולכן הנני עובר על החנוך הגופני לגמרה, והנני עובר ישר אל החנוך הנפשי.

ג. פעולות הנפש.

חיי הנפש נגלים בפנים שונים: א) בפעולת השכל; ב) בפעולת ההרגשה, וג) בפעולת הרצון. האדם מקבל באמצעות חמשת חושיו, באמצעות הראיה, או השמיעה, או יתר החושים רושם מהעולם החיצוני, מאיזה עצם; והרושם יעבד במרכזי המוח לציור, והציור היחידי (פארשטעללונג) יתרכב על ידי קשור הרעיונות למושג (בעגריף); המושגים השונים יערכו זה לעומת זה ע"י כח השופט; מהמושגים האלה יאָצלו מושגים אחרים, חדשים, ומאלה עוד הפעם חדשים, — כל זה יעשה על ידי השכל, ופה תגלה הנפש בפעולת ההכרה השכלית.

ויש שהאדם לא יכיר, כי אם יחוש צער או שמחה, כאב, פחד, דאגה, ענג או איזה רגש אחר— אז תגלה נפשו בהרגשה.

ויש שהאדם מרגיש בקרבו שאיפה עצומה להשיג את הדבר, המעורר בקרבו רגש-נועם, או להתרחק מאותו הדבר, המעורר בקרבו את רגש הצער או הפחד — אז תגלה הנפש בפעולת הרצון.

במלה אחת, כל חיי הנפש יגלו, או בתמונת ציור או מושג, או בתמונת איזו הרגשה, או לאחרונה, בתנועת הרצון.

המושג, ההרגשה ותנועת הרצון, הם הם אותם ההוטים, אשר מהם נרקמה היריעה הסבוכה של החיים הנפשיים שלנו; ואחרי אשר כל חיי הנפש יגלו בשלש תמונות: של הכרה, של הרגשה ושל תנועת הרצון, צריך החנוך הנפשי להתאים לשלשה היסודות האלה. הוא צריך להחלק: א) לחנוך השכל, או ההכרה; ב) לחנוך ההרגשה וג) לחנוך הרצון.

נדבר אפוא ראשונה על חנוך השכל.

(עוד יבוא)

י. י. גְלַסס, רַיַזן.

רעיונות על דבר החנוך. *)

ז.

כמו שהנוער בכלל שואף בתשוקה גדולה לאידיאלים, כן חפץ גם הילד הרך, כבן הורים משכילים העומדים במדרגה מוסרית גבוהה, כן גם בן הורים דלים בהשכלתם ובמוסרם, ליַחֵס את כל מושגי השלמות שרכש בימי חייו המעטים, לאיזה איש מיוחד ולראותם מוגשמים בו. אז יבחר לו ביחוד את המורה לנושא הטוב והשלמות, ובטחונו חזק בלבבו הרך, כי בו, במורה, כלולים בחיוב כל המדות הטובות, וכי הוא הוא סמל המוסר והצדק והטוב. אם כל האנשים משַקרים ומרַמים, המורה שלו לא יעשה זאת; ואם גם אביו בעצמו שכור לעתים קרובות, המורה פִּכֵּחַ תמיד; אם גם אבא ואמא מתקוטטים תמיד ומחרפים ומקללים זה את זה, המורה הוא בודאי איש שלום ודבר רע לא יצא משפתיו; כך הושב הילד בתמימותו. ויש אשר יפלא בעיניו להאמין, כי גם המורה שלו יש לו צרכים פשוטים וכי הוא אוכל ושותה כאחד האדם. הילדים שלא הספיקו עדיין להשחת, כלומר, שתמימותם לא נתקלקלה עוד על ידי ה„נסיון", הילדים ההם הושבים תמיד את המורה לסמל שלמות האדם, ובית הספר מכתיר את התמונה הזאת במסגרת של יראת־הכבוד. „פה נגע מורי הטוב באצבעו", — אמרה לי פעם אחת ילדה קטנה, בהראותה לי ברגש כבוד על מקום אחד בספרה, והמקום הזה היה מוסב בענול אשר עשתה בעפרון.

אבל אם יש יתרון למורה בזה, שהוא נמצא בחברת הילדים ונראה להם פחות מן ההורים, הנה אותו היתרון בעצמו יהפך לו במדה ידועה לחסרון, מפני שבשביל זה מתבוננים אליו הילדים בשימת לב יותר גדולה ממה שהם עושים זאת ביחסם להוריהם.

ישימו אפוא המורים את הדבר הזה אל לבם וזכרוהו בכל בקר לפני כניסתם לבית הספר. ידעו נא ידיעה ברורה, כי הילדים חפצים לראות בהם הגשמת כל מושגי השלמות, ואל נא ישכחו, כי אותה האמונה התמימה והחזקה, אותה האמונה עשירת הדמיון של הילדים, היא היא העוזרת הראשית לקבלת השפעתם הטובה בעבודת החנוך. החיים עושים כבר די ויותר לגזול מן הילדים את אוצרם היותר טוב, האמונה התמימה, היאמרו המורים להוסיף גם משלהם על הפעולה המהרסת הזאת, ובזדון, או בבלי־דעת, יערערו בעצמם את היסוד הראשי של עבודתם הרוחנית?

ח.

ככל אשר יוסיף המורה דעת איך להתהלך עם הילדים, למען אשר יהיה בעיניהם כיצור נעלה, כן תוסיף תהִלתו לשמח ולאַשֵר את אשר יהלל—ותְהִלתו להעציב ולהכאיב את אשר יחלל. וכן יוכל להיות בטוח יותר בפעולתו החנוכית. ואולם על כן אוי לו למורה המרשה לעצמו להקל את ערכו לפני הילדים ובחברתם על ידי התרגשות גסה וכעס מגונה, ובשעה שהוא עונש את הילד הוא מבליט רק את נקמתו הפרטית, מעשים המציגים אותו לעיני חניכיו בדמות אחד האנשים הפשוטים והשכיחים מאד, שלא אחת שמעו כבר את שמם מחולל בפי רבים.

פ. ה. שְׁוַרְץ [1]) אומר באחד מכתביו: „אין לך יחס יותר רע ויותר מעורר חמלה בין המורה ותלמידיו, מאשר משעה שמתגנב בלב התלמידים ספק בידיעותיו של המורה". ואנחנו נוסיף על דבריו, כי יחס יותר רע

---

[1]) פרגוג גרמני ידוע. נולד בגיסן בשלשים לחדש מַי 1766 ומת 36 אפריל שנת 1834. הוא חבר ספרים רבים בתורת הפדגוגיה.

*) עפ"י Prof. Dr. L. Kellner

ויותר מזיק לחנוכם של הילדים הוא היחס שבין המורה והתלמידים. משעה שהתגנב אל לבם הספק במוסריותו של המורה, אם אך אבדה, או אם אך רופפה, אמונתם בו ביחס זה, אז אין לדבריו כל השפעה עליהם עוד. ולא השבח שהוא משבח ולא הגנות שהוא מגנה מביאים עוד להתוצאות המקוות; ומה שהאהבה והכבוד עשו בשמחה, יעשה עתה, במדה יותר גרועה ופחות מועילה, האונס הגס ועונשי הגוף המשחיתים את הילדים הרכים מנפש ועד בשר.

כן, הרבה צריך להיות האיש החפץ להיות למורה, במובנו המלא והטוב של השם הקדוש הזה; ועלינו להודות כי כולנו, כולנו רחוקים אנו מן האידיאל הזה. ויש גם אשר בכל חפצנו ובכל שאיפותינו להיטיב את עבודתנו, תצא בכל זאת רחוקה מן השלמות. אבל עלינו לדעת, לפחות, את תעודתנו, עלינו להכיר את ערכה של מטרתנו ולשאוף אליה, לשאוף ככל האפשר. הקברניט האמתי שואף אל מטרתו, אל החוף אשר ממולו, גם בשעה שזרם המים שוטף נגדו. והודות לנסיונו וחפצו הכביר הוא הולך סוף סוף ומתקרב אל מטרתו.

ט.

אנו מתפלאים וחוזרים ומתפלאים תמיד בשימנו לב אל כל מה שהילד לומד בחמש שנות חייו הראשונות. די לנו להזכיר את הדבר הידוע לכל איש, והוא החשוב והקשה ביותר, כי בחמש השנים האלה קונה לו הילד דעת שפת אמו במדה כזו עד שהוא יודע להביע בה את כל חפציו ורגשותיו בחפש, בטבעיות ובלי כל קושי. הוא אוצר בזכרונו מספר רב של מלים בלי כל עמל כמו בשחוק, הוא קונה דעת נטית הפעלים והשמות ואת קשורם הנכון בבטחה נפלאה כל כך, עד שאנו, הגדולים, היינו חושבים את עצמנו למאושרים, לו קנינו לנו אחרי שנות עמל ויגיעה רבה דעת שפה זרה במדה שהילד יודע לדבר בשפת אמו. ומלבד זאת מה רבות ושונות הן הידיעות האחרות, שהוא רוכש לו יחד עם השפה ובה! הן לא שמות העצמים לבד הוא רוכש לו, כי גם את תכונותיהם ופעולתם; ויחד עם כל אלה הוא בורא לו המון מושגים וידיעות על הסבות ותוצאותיהן;— הוא לומד לדעת את שמושם, תועלתם והיזקם של רבים מיצורי הטבע; באחת, רוח הילד לא ידע מנוחה והוא הולך ומתעשר מיום ליום, משעה לשעה, מרגע לרגע, מתעשר ומתקדם בצעדים גדולים המעוררים בקרבנו תמהון והשתוממות. ועל כל אלה מוסיף לו הילד עוד דעת אנשים רבים ותכונותיהם, האנשים שהוא בא עמהם במגע ומשא. הוא יודע מי אוהב אותו בפרט ואת הקטנים, בכלל, והוא מכיר באביו אף על פי מבטו אם לבו הולך באותה שעה אחריו ואחרי משחקיו, אם טוב לו עתה להתרפק עליו, או כי יותר טוב להתרחק ממנו עד עבור זעמו ועליצות רוחו תשוב אליו.

ומה היינו צריכים, מה היינו יכולים להיות, לו הלך רוחנו הלוך והתפתח הלוך והתקדם בצעדים כאלה הלאה, קדימה, כל ימי חיינו? ומה יכול להעציב יותר את רוח המורה הנאמן מן הדמיון של עבודת שש או שמונה השנים — תקופת בית הספר — והרכוש הרוחני שהן מביאות לנער, אל סכום אותן הידיעות החשובות שקונה לו הילד בחמש שנותיו הראשונות בלי כל אונס בלי כל השפעה למודית, בטבעיות, בשחוק; ומה עמוקות, מה לא־נשכחות הן הידיעות האלה!

י.

אבל מי הוא המורה הגדול, אשר ידע להמשיך את חנוכם של הנפשות הרכות האלה באותו החופש העליז, באותה הנעימות ורעננות האביב, כמורן הראשון? עמי ההשכלה הקדמונים פתחו להם את בתי ספריהם לא בצל קורות הבתים והחדרים, כי אם תחת כפת השמים, והמורה הלך עם חניכיו כרועה עם עדרו בשדות וביערים, ירדו בקעות, עלו הרים, ובהתהלכם ככה תחת שמי ה' התפתח רוחם בקרבם ויחזק מאד, כן הם הטבע והחיים המנהלים את הילד הקטן באהבה ורחמים ובעוז ובאומץ יחד. הטבע, זה המורה הגדול בחסד־עליון, מוכן ומזומן תמיד להורות, הוא מדבר בחליפות נצחית, המלה והמושג אצלו באחדות שלמה, וההסתכלות המחיה הכל לא תחסר לו. הוא אינו בא בעקיפין, אונס לא ידע, אך תמיד ימצא לדורשיו כידיד הילדים. תמיד הוא מדבר אליהם ברעננות הילדות. פה אין מות וקפאון, פה אין קור והתחכמות יבשה; הכל מלא חיים, חיים רעננים, חיים שמחים, ומדבר בשפה ברורה ומובנת. המורה הזה לא ידע רוגז ואין חליפות לרוחו. הוא תמיד שוה ומבטיח רק מה שיוכל לקיים. מה שהוא מלמד את הילד בו יוכל הילד להשתמש תכף בחייו הקטנים, וכל מה שהוא לומד היום המשך הוא מאתמול והכנה ליום מחר. ומה שיפה ביותר בהוראת

המורה הזה הוא הלמוד בלי שום כונה, והתלמיד הקטן הולך לו אל בית ספרו מבלי דעת זאת בעצמו. והמיתודה ערוכה בכל וחלוקה לשעורים. וארבע מחלקות גדולות במיתודה זו, המשובצות במסגרות האור של ארבע תקופות השנה, ומחוברות הן זו לזו חבור אמתי בלי כל דלוגים, בלי מלאכותיות. והילד עובר משעור לשעור וממחלקה למחלקה בהדרגה נפלאה בלי כל קפיצה ובלי כל, עמל ויגיעה, וכל שעור ושעור מרחיב את ידיעתו ויכלתו בתמונות חדשות וציורים חדשים. לכל יום ויום יש שלשת שעוריו: בקר, צהרים וערב, ואך שלשה אלה, אבל הם מתחדשים תמיד בחן חדש ומעוררים תמיד בלב התלמיד הרך רגשות חדשים. ביניהם תבאנה גם ההפסקות, או שעות המנוחה של הלילה האפל והדומם. הלילה הסוגר אט אט את הספר ולוקח בזרועותיו את הילד, העיף מלמודיו ומתאוה עוד אליהם, ומישנהו בנעימות על ברכיו; אז הוא שולח לו את החלום העוזר המשחק עמו ובשחוק הוא חוזר עמו על כל אשר אמר לו המורה הגדול ביום אתמול. וככה חוזרים להם הלמודים הישנים שתמיד הם חדשים, ואחרי כל חזרה וחזרה מתבררים יותר הלמודים הישנים ומתרחבים על ידי החדשים הנוספים עליהם והיוצאים מהם כפרי מן הפרח.

וגם אנחנו כלנו הגדולים במערכת השעורים הזאת איננו אלא חומר־למוד לקטנים, תמונות בודדות בספר־התמונות הגדול לאין סוף, אשר יפתח הטבע לתלמידיו הקטנים. אל נא נתפאר בהתחכמותנו ובקוממיותינו בחיים! חושב אני, כי יכולים אנו לשמח אם לא נשחית ונסרס בהתחכמותנו את מערכת־למודים זו; עלינו אך להתדבק במורה הזה, לאהוב אותו ולבחור בדרכיו.

אך האם הטובה, אך היא הולכת בדרך הטבע— המורה הגדול. היא חובקת את חביבה בזרועותיה ואינה מתחכמת כלל להשוב באותה שעה על דבר עתידותיו; היא לוקחת אותו אליה כמו שהוא ופועלת עליו במה שהיא. היא לא תיעף ולא תיגע בלמדה אותו בלי דעת ובאהבתה אותו בלי גבול.

„מדוע זה אני רואה את תמונתי בעיניך?" — שואל הילד היושב בחיק אמו הטובה.

„יען כי אני נושא אותך תמיד בקרב לבבי, על כן תשקיף מתוך עיני, בני" — תען האם.

וכן הוא באמת. והאם הטובה האוהבת, היא העוזרת היקרה של המורה. הטבע צריך להיות לנו, המורים, למופת היותר נאצל והיותר נעלה!

למדו את הפשוט האמתי מן הפשטות האמתית.

(עוד יבוא)

בן־משה.

הקריאה העברית.

(המשך).

משפט ספר הקריאה למתחילים. מן האמור למעלה ידענו, כי מגמת הקריאה המבוארת היא, שעל ידי המאמרים הנבחרים בזהירות יתרה ובתמונה נוחה להבנת המתלמדים ילמדו הילדים לדעת את העולם הסובב אותם, את חיי הטבע והאדם. על כן הספר לקריאת המתחילים צריך שתהיה לו תכונת אנציקלופדיה, לאמר, קובץ ידיעות מועילות, אשר תסכנה לחיי כל אדם. אך מן הקודם יוצא, כי לפי מהותן תהיגנה הידיעות הדרושות האלה משני מינים: יש מהן שנותנות לנו הכרה מהטבע, מעולם הבריאה, ויש שמביאות אותנו אל העולם הרוחני אל החיים הפנימים של האדם, על פי פרטי הליכותיו ומעשיו. את הראשונות מוציא ספר הקריאה מתוך גבולות הלמודים הריאליים, ואת השניות מגבולות הלמודים ההומניים.

התכונה המאלפת של ספר הקריאה.

עתה הלא תצמחנה השאלות: באיזו כמות ובאיזו תכונה יתן ספר הקריאה את הידיעות למתלמדים במחלקה של המתחילים? האמנם צריכות הידיעות האלה להקיף את הטבע כלו בכל השפעותיו השונות על האדם ועל כל הסובב אותו? זר היה בודאי לדרוש, כי ספר קריאת ילדים יהפך והיה לקובץ מונוגרפיות לכל מחלקותיה השונות של חכמת הטבע, או כי יאצרו בו קורסים קצרים מכל אחד המקצועות הקימות ב„ספר הטבע", למשל קורסים שטחיים מאסטרונומיה, מחימיה, מגיאלוגיה, ממינרלוגיה, מבוטניקה, מזואולוגיה, מאנטומיה, מפיזיאולוגיה וכן הלאה. מוזר היה עוד יותר, אלו שם לו מחבר הספר לקו לערוך לפני הילדים את הפלוסופיה של הטבע לבאר להם את הפעולות והסבות של כל היקום. גם למחבר הספר, גם למדריך, המנהל עפ"י ספר זה את לקחי הקריאה המבוארת, אין להעלים מנגד עיניהם, כי דבר להם עם ילדים ולא עם גדולים. לילדים, כמובן, די יהיה, אם יבאר להם הספר אך את הסבות הקרובות מכל הנעשה סביבותם, ילמדם לראות, כי יש סבות בכל חזיונות הטבע ואף יביאם לידי למוד ואהבה את הטבע. נבאר נא את מחשבתנו במשל. נניח, כי ידובר על אודות הצמח. ועתה השאלה מה יש לדרוש בנדון זה מספר קריאה למתחילים? די ומדי הוא אם יתן הספר לילדים ידיעה מחלקי הצמח ומתעודתו של כל אחד מהחלקים האלה; מכלכלת הצמחים באויר ובעפר; מהתנאים המסייעים ומהתנאים העוצרים את גדול הצמח ומאפני טפוחם ושגשוגם של הנטעים. הנה כל מה שנחוץ לתלמיד לדעת מחיי הצמח. ואולם המבנה הפנימי של אורגני הצמח השונים, סבוב המיצים, חליפת האדים, השפעת האור על צבעי הפרח, האופנים השונים להפרותם, ועבודת הצמחים הבלתי שכיחים כ"כ והלאה — לכל אלה הידיעות, כנראה, אי אפשר שיהיה מקום בספר לקריאת ילדים. כמו כן בבאור איזה חזיון מהטבע, למשל: התהוות השלג, אין מן הראוי לבאר את חוקי ההתגבלות (קריסטליזציה) ולצוות על הילדים ללמד את התמונות השונות של רסיסי השלג: בנדון זה יהי די ומדי אם יקראו הילדים בספר רק על אודות ראשית התהוות השלג, אשר תכונותיו ידועות להם היטב עפ"י נסיונותיהם הם. גם יבאר להם את התנאים אשר לרגלם יתגלה החזיון הזה.

נחוץ לדעת בכלל, כי חוג ידיעות הטבע המוצעות בספר קריאה צריך להגדר בגדרים צרים דים. החוג הזה יאצור בקרבו רק את הנחוץ מאד. למען באר הסבות של חזיונות הטבע ההווים, יסתפקו בחזיונות הקרובים ביותר. העקר שילמדו הילדים לדעת את אלה החזיונות, שכבר התבוננו, או שאפשר להם להתבונן אליהם, ואל העצמים הסובבים אותם. ולמאמרים ממין זה יִלָוו ציורים המודפסים בתוך גוף הספר.

הערך החנוכי של ספר הקריאה.

ואולם לתת את השלמות הראויה לספר הקריאה של מתחילים לא יספיקו לקחי המדעים לבדם, — כי דרושה לספר גם השפעה חנוכית. השפעתו החנוכית של ספר הקריאה היא, שיקנו להם הילדים בדרך קריאתם רגשי מוסר ומדות ישרות ידועים שהם יסוד התפתחות היושר באדם; וזאת אפשר שתהיה חיובית או שלילית. בפתחנו בקרב הילדים געל־נפש למדות הרעות והחסרונות, נתן להשפעתנו עליהם תכונה שלילית, וחיובית תהיה השפעתנו, אם על ידי הקריאה השיחות והמשלים נפתח בקרבם שאיפה אל הטוב. במאמרים שליליים יתאמצו להזהיר את הילדים מרע, ובמאמרים חיובים כונתנו להטותם לטוב. נמצא, כי כאלה כן גם אלה ימלאו את תפקידם החנוכי, על כן הם ענינים מוכרחים בכל ספר קריאה. ואולם הנסיון הוכיח, כי את הרושם היותר כביר יעשו מאמרי־החיים שיש להם תכונה מעורבת, אלה שיחד עם האזהרה מחסרונות ומדות רעות, המיוחדים לילדים לפי שנותיהם, יכלל בהם גם רעיון מוסר חיובי. באופן זה האחרון תנתן היכלת לקוראים הקטנים לערוך לפי חשיבותם גם את האידיאה הזאת בעצמה גם את הנסיגה ממנה. אך עם זה חשוב מאד, כי המושגים המוסריים, הנקנים לילדים מתוך הספר, ירוממו את נפשם ויעוררו בקרבם מעין חרדת קדש. על כן יש לראות, שלא יהיו אלה המושגים האמורים תלויים בתנאי, ולא מֻרמים ולא נמתחים יתר מדי, אף לא תהיה ביניהם ובין יצר לב האדם שום פשרה ומִצוּע, כי כמו שתחשב פשרה כזאת לחרפה בחיי אדם גדול, כן ראוי להחשב לבלתי מוסרי כל נסיון שינסו להביא דוגמה מעין זאת אל נפש הילדים. כן יש לספר הקריאה להתרחק מכל ענין שהדעות חלוקות, כן מכל רעיון בלתי מוכח ומכל מה שיכול לבלבל את מח הילד, בעוררו בו ספקות שאין בידו לפתרם, ולבלתי עורר בו שאלות, שלא ימצא תשובות עליהן. אי־הזהירות בענינים כאלה תוכל

רק להזיק לילדים הרכים, אשר בעיניהם כל דברי הספר הנדפס הם—אמת לאמתה. כל אלה בנוגע למאמרי המוסר הלקוחים מחיי יום יום. — ובנוגע לספורים מכתבי הקדש, בודאי ראוי להזהר לברור רק את הנאותים לרוח הילדים ולדלג על אלה שאינם ראוים להם לפי שנותיהם. הלמוד כסדר יכול היה למצא מקום באותם הימים, אשר ביסוד הלמוד לא הונחה עוד ההבנה וכוָנת הלב, אלא תרגום המלים; לא כן בימינו, שהעקר אצלנו הידיעה והכוָנה, בודאי ראוי לגשת בזהירות גדולה אל למוד התנ"ך לילדים, ולבחור רק את הענינים הראוים להם. אמנם אין לכחד, כי לנו בני ישראל, אלו אפשר היה לעשות את כתבי קדשנו לספר קריאה ולמוד לילדינו, אז אין ערוך לטובה ולתועלת הגדולה שהיתה לנו, בהכניסנו אל לב ילדינו משחר ילדותם את רוח הלאום עם רוח שפתו ממקורם הראשון. ואולם גם עתה, אשר, לדאבוננו, זה אי אפשר, עלינו לבקש תחבולות לבלתי התרחק הרבה מאוצר חמדתנו, עלינו לצרף את אגדות חכמינו ז"ל הפשוטות או המעובדות אל פרשות כתבי הקדש הראויות לילדים, למען יוקצע להם מקום רב בתוך מאמרי-החיים (או מאמרי-הענין, אשר בהם יש מקום ללמוד ההיסטוריה, כמבואר להלן) הדרושים מאד לכל ספר קריאה המיוחד לילדים. אין לשכוח, כי השניות הנפגשת בלמודי ילדינו בכל שנות חנוכם, הנוטלת עתם ופוגמת תשוקתם ללמוד, בהטילה משא כבד עליהם יתר מאשר על כל ילד מעם אחר, אותה השניות המתגלה אח"כ בעבודת הילד לשני אדונים, למורה עברי לבד ולמורה לועזי לבד, אותה השניות מתחילה מיום החל הילד להבדיל בין למוד השפה העברית ולמוד חומש: לקריאת השפה ספר לבד והחומש ענין בפני עצמו. אם ראוי החומש בכלל לקריאה לילדים, למה לא יעלה בסכום מאמרי החיים (או מאמרי-הענין, כלמאמר לפי תכונתו) שבספר הקריאה? מי יתן ונכנס למוד התורה במדתו הראויה לילדים בתוך ספר הקריאה המיוחד להם, ולא ירגישו הילדים כל חלוק ביניהם. עד אנה לא נשים לב, כי בנדון זה אין אנו דומים לעמים אחרים, שאצלם נבדל היסוד הלאומי מהיסוד הדתי, גם סגנון שפת ספרי הדת איננו כסגנון לשון הספרות, ע"כ להם אין למוד הדת עקר ביסוד לאומיותם ושפתם, ואנחנו אין לנו לאומיות, לא דת ולא שפת לאום, זולתי אותה של ספר הספרים, שהיה לראשית מקור כל הדתות האחרות.

ערך ספר הקריאה בלמוד הלשון. כאמור למעלה, צריך שימצא בספר הקריאה חומר רב גם ללמוד הלשון. החומר הזה צריך שיְכֻלל במאמרים ובקטעים פרוזיים וגם שיריים, במשלים, בחידות. הראשונים ישמשו לתרגילים דקדוקיים והגיוניים, השניים — לתכלית הקריאה המוטעמת, לפתח בילדים את חוש היפי. המשל יוקח להורות בו חוזק השפה וכוונה, וכמו כן גם החידה שהיא אצלנו משני פנים: יש שהיא מעלימה את הכונה ודורשת פתרון כמו חידת שמשון, ויש חידה שמשמעה מליצה, אלא שיש בה הדוד-שכל ורעיון חריף ואינה מעלימה את הכונה. דוגמאות כאלה הרבה במשלי ויש גם בתהלים, והן הנקראות בימינו מכתמים. חדודי-הניב הם להרגיל את הלשון שלא תכשל בקריאת פתגמים שבהם תְכֻפלנה אותיות קשות כמה פעמים. בנוגע ללמוד הלשון בכל מקצעותיו, אין חומר טוב מספרי הקדש, אחרי שיצרפו אליהם מאמרים ראוים מהאגדה והמשנה בסגנון המקור, כפי שיתבאר עוד. בספר קריאה המחובר כמשפט צריך שימצא חומר מרובה גם לעבודת הכתב ולהתרגילים ההגיוניים השונים, שעל ערכם ואופני השמוש בם ידובר במקומם.

בחירת החומר לקריאה. תוכן המאמרים לקריאה צריך להיות לקוח מהעולם הסובב את הילד, אך בהחלנו מזה. עלינו להכניסו לאט לאט אל חוג יותר רחב, אל עולם ההשקפות והענינים הכללים של האדם ובזה ישאר תמיד בתקפו הכלל, שילמדו הילדים לדעת כל מה שאפשר להיות להם מובן היטב, וכל שאפשר להיות להם לתועלת בהתפתחות שכלם ומדותיהם.

חלוקת המאמרים. חשובה היא מאד השאלה בחבור ספר הקריאה למתחילים על אודות השטה של חלוקת המאמרים שבו. בזאת יש חלוקי דעות. אלה אומרים כי בחלוקת המאמרים דרוש להחזיק בשטה המדעית, ואחרים אומרים — כי יש לאחוז בשטה הפדגוגית. השטה המדעית תחיב לְסַדֵּר את המאמרים לפי מחלקותיהם ככל אשר יעשה בספר למודי ערוך ומסודר בשטה, עד כי, למשל, מאמרים על דבר בעלי החיים הם מחלקה אחת, מאמרים על הצמחים — מחלקה שנית, על כלי עבודת האכרים— שלישית, על עפרות האדמה והמינרלים — רביעית, וכן הלאה. ביסוד שטה כזאת מונח דמיון העצמים או החזיונות לפי סמניהם הכוללים המחלקים אותם למחלקות, או לכתות מיוחדות. אך השטה הפדגוגית תציע חלוקת

המאמרים לא לפי חלוק מדעי, רק כפי שידרוש חוק הדידקטיקה -- לעבור מהידוע לילדים אל הזר, מהקל והפשוט אל הקשה והחמור ביותר. ברור ששתי השטות האלה מתנגדות לגמרי אשה לרעותה, יען כי נוסדות הן על יסודות חלוקים לגמרי. כל אחת מהן יש לה גם מעלותיה וחסרונותיה. השטה הפדגוגית לא תרדף אחר הפרטים ולא אחר חלוק מדוקדק היטב בסדור מדעי של העצמים והחזיונות. ברצות הפדגוג מחבר ספר הקריאה לתת לפני הילד עולם מלא בשלמותו, כמובן, לא יחל לערוך לפניו לא טבעיות ולא אגרונומיה, לא זואולוגיה ולא בוטניקה בתור חכמות בפני עצמן, אלא מכל ענפי המדע ישתמש רק באותן הידיעות, אשר לפי הדעה המקובלת יש להכניסן בתוך חוג הידיעות הדרושות והחשובות ביותר למען ההשכלה היסודית הכללית. מן הנסיון הוא יודע, כי נכול יבול הילד לקרא מערכה שלמה של מאמרים על אודות עצמים ממין אחד, למען עבור משם אל מערכת המאמרים הבאה, הנושאים עניניהם על דבר מחלקה שנית של עצמים וחזיונות אחרים, ומהשנית אל השלישית וכן הלאה. כל זה טוב למען תלמידי בתה"ס התיכונים, ששם כל אחד מענפי המדע האלה הוא להם ענין למוד בפני עצמו, גם התפתחותם וידיעותיהם של המתלמדים גדול יתר ; לא כן למתחילים, להם סדר כזה ושטה כזאת למאומה לא יועילו, יען כי אין תכליות כאלה נכנסות בדרישות ההשכלה האילימנטרית.

אך אם אין שטה מדעית מספקת לחלוקת המאמרים בספר קריאה של מתחילים, מכל מקום, אין זאת אומרת כי חוסר הסדר הוא השטה הפדגוגית של הספר, אין לגבב את המאמרים בלי כל סדר, רק על פי טעמו ורצונו החפשי של המחבר. אבל מצא מצאו הפדגוגים ליותר טוב להציע את חומר הקריאה בְּרִכּוּז, לאמר, בְּהֵקֵּפִים ידועים, או במחלקות, אשר כל הקף, בהיותו חטיבה עומדת בפני עצמה ושלמה לגמרה, הוא עם כל זה ההמשך של הקודם. לתכלית זאת נתקבל אצל כל עם ועם בספרי הקריאה הטובים, סדר זה : מתחלה תבא מערכת מאמרים הנוגעים לחוג-החיים היותר קרוב לתלמיד --- של בית הספר, של בית אבותיו, של החצר, המשפחה והחברים, של עסקי הבית. בניני המושב, צמחי הגן והפרדס, הרכוז או ההקף השני יקח לו חוג יותר גדול: מוציאים את הילד אל היער, השדה והאחו, יבינוהו להכיר את הצדדים החדשים של העצמים הידועים לו מכבר. מהחוג הזה --- מעברה אל גדול גם ממנו : משתקפת ארץ-המולדת בכללה ולחלקיה הנפרדים הטפוסיים ביותר, ולאחרונה כל התבל, העולם כלו, במלה אחת. ספר קריאה צריך שיכלול בקרבו קורס קצר של ידיעות העולם. תכנית כזאת בספר קריאה למתחילים יש לה יתרון גדול בזה שתתאחדנה בה באופן מוצלח מאד מעלות כל אחת משתי השטות האמורות — של המדעית ושל הפדגוגית. של המדעית, יען כי הענינים המושקפים באופן כזה יוכלו להיות נפלגים על פי סמנים כלליים, שאז יש היכולת להוציא מושגים כוללים מהמושגים הפרטיים, למשל : ברכוז ראשון, ששם במערכה שלמה של מאמרים יתואר משפט ביתו של בן-הכפר יוכלו להתבאר מושגים כוללים על אודות בעה"ח הביתיים, בניני המושבה וכלי הבית, על אודות המשפחה והקִרבה בכל מראותיה השונים, על אודות ההשתתפות ותועלת היגיעה המשותפת, התניגות, שמחות בני הכפר ועצבונותיהם. ברכוז שני -- מושגים על אודות המינים השונים של כלי האכרים, טיב האדמה, עדת הכפריים, אופני הכשרת האדמה, הנחיצות והתועלת של האחדות והשלום, הזכות והמשפט והלאה ; בשלישי — על אודות הכפר והעיר, המחוז והפלך וכל ארץ המולדת ויחוסיהם זה לזה, כאיקונומיים כאדמיניסטרטיביים, על אודות מראיהם ותמונותיהם של פני האדמה, על אודות ההשקאה הטבעית והמלאכותית, חבור הדרכים, התעשיה לסעיפיה השונים, ערך חק המשפט, הממשלה, הסדר והמשטר הטוב ועוד ; ברביעי -- מושגים כוללים על אודות המינרלים, הצומח והחי, חשבון סדר הזמנים, החגים, עתות השנה, הארץ, הירח, השמש, הקור, החום והמים ; על אודות תכונות האויר, מחלקות הטבע והמאורעות ההיסטוריים החשובים, על אודות חובות האדם לעצמו, לרעהו ולאלהים.

גם מהצד הפדגוגי יש לה לחלוקה הזאת מעלותיה המיוחדות. ראשית, כי תוכן המאמרים הראשונים לקוח מהסביבה הקרובה והידועה ביותר לילדים, סביבה כזאת, אשר לפי תכונתה היא מסוגלת מאד לעַנין אותם רב עִנין ולעורר בהם לא רק אהבה, כמשפט לכל דבר קרוב ונודע, אבל גם מדה ידועה של בקרת. מהסביבה הזאת יעברו לעצם-למוד יותר מרכב, לארץ המולדת, או לממשלה, שאז תתרחב הקפתם השכלית, והעצמים, או המראות בעצמם, שעומדים עתה להודע להם, יראו יותר מרכבים ומרובי פנים ויוכלו להיות מובנים רק אחרי ההכרה הראויה של הסביבה, לומר, אחרי ההכרה של כל מה שלמד הילד מקודם נבאר נא זאת במשל.

נניה, כי קרוב לעיר או לכפר, ששם בית הספר, יש גבעה לא גבוהה, אשר ממנה ציירו להם הילדים מושגו של הר. המורה משתמש בהתבוננות הזאת שנקלטה במוחם, ובמראה עינים יורה למתלמדים את סמני ההר הראשיים, עד כי בלי עמל יקנו להם הילדים מושגו של הר. והנה במשך הזמן יודע להם מהספר, או משיחות המורה, כי בארץ נמצאים הרים כמשמעם, הרים המגיעים עד גבה מיל ויותר, כי ראשי הרים כאלה מכוסים שלג עולמים ועל מורדותיהם ישכנו העננים. בידיעות החדשות האלה ירחיבו המתלמדים את מושגם הקודם שהיה להם מההר, ובהקרם לדעת הרי ארץ מולדתם ורוכסי ההרים הגדולים, הנמצאים על כדור הארץ בכלל, ירחיבו את עצם תכנו של מושג זה, נמצא שבאופן זה אנחנו הולכים בדרך ישר וטבעי מאד, בעלותנו ממושגים פרטיים אל מה שהוא יותר כולל; נשתדל להכיר מתחלה את המושג על פי אותם החלקים שמהם הורכב, ואז נקרב ללמוד את כל תכני בשלמות.

גם בזה טובה שטת חלוקת־מאמרים כזאת, כי אפשר לילד בלמדו על דבר הסביבה המקפת אותו לבחן תמיד, אם מה שנמסר לו מפי המורה או מפי הספר, מתאים הוא אל חיי המציאות. נמצא, כי לא תנתן להם שום ידיעה בתור אמונה, מבלי שיוכלו לבחנה בעובדות, בהתבוננות, או במופתים לקוחים מהחיים. אף זאת ידועה, כי ככל אשר יוסיפו הילדים לקנות להם במראה עינים ובבירור את ראשית מושגיהם הפשוטים, אשר יודעו להם מהטבע או מספרים בביה"ס כן תצלח יותר בידם קניית המושגים המורכבים. בקרת תמידית מרגלת את הילדים להתיחס אל כל הנאמר להם מן הספר בפקוח עינים, מרגלת אותם לבחינה, לבירור העובדות והמראות ומפתחת בהם רוח החקירה והתשוקה לדעת.

תבנית עריכת המאמרים. בחבור ספר קריאה למתחילים יש ערך לא קל גם לעצם תבניתה של עריכת המאמרים. הרבה חושבים, כי נקל מאד לכתוב למען הילדים; וכל תופש עט יש לאל ידו לחבר ספר מתקבל על לב הקטנים, בחשבם כי העקר הוא רק שיכתבו בשפה פשוטה, ברורה ומובנת להם. אבל הנסיון יוכיח, כי אין המלאכה הזאת קלה כל כך כמו שנראה בהשקפה ראשונה. לכתוב על ענין רציני בפשיטות ובבירור — זאת היא מלאכה קשה למדי, שלא כל איש מוכשר לה, כל מה שיראה פשוט ומובן לאיש, שיש לו איזו מדרגה של השכלה, יוכל להיות בלתי ברור ובלתי מובן לילד, ועל כן ידרוש מאת המורה הרבה זמן ועמל לבאורו, וכל מי שהיה לו דבר עסק בהוראת הילדים, יודע עד כמה קשה הוא לבאר להם את הדברים, שלכאורה הם פשוטים וקלים מאד. עד כעשרים שנה לפני זמננו לא נמצא עוד בספרותנו ספר קריאה ערוך למען הילדים. הראשון במקצוע זה היה הספר גן־שעשועים לרוזינפלד, אשר חלקו הראשון, הנועד לילדים, שפתו מליצית וקשה יתר מדי. גם רוב מאמרי הספר הם תרגומים, שלא תמיד יסכנו לרוח ילדינו האמונים בחוגנו המיוחד לנו. מני אז התרבו הכריסטומטיות, אשר השיגו צורה יותר שלמה על ידי המורים מארץ ישראל ועל ידי פדגוגים אחרים מחוץ לארץ. הראשונים חדשו את השטה הטבעית, היא למוד עברית בעברית, אשר החלה להתקבל גם בארצות הגולה, והאחרונים חברו את ספריהם ללמד בהם על פי שטת התרגום, אף כי באמת אין גבולות קיימים לספרי הקריאה והכל תלוי במורה עפ"י איזה שטה הוא מוכשר ללמד. אבל שכלול גמור תקבל ספרות הילדים רק על ידי הוצאת „תושיה", שיסדה ביחוד את העתון „עולם קטן" לילדים, אף הוציאה לאור כל אגדות ישראל ועוד ספרי קריאה רבים ונוחים לילדים ולנערים. אל העתון הנ"ל יאספו כל מבחר היצירות של הספרות ברוח הילדים ואפשר יהיה עתה לפדגוג מבין ובעל כשרון ללקט משם מאמרים ושירים ולחבר מהם ספר קריאה משוכלל בכל ומסודר כהוגן שיפיק את כל תביעות תורת הלמוד והפדגוגיה, ככל אשר כתבנו.

ועתה הנה התכלית היוצאת מדברינו:

א) כי ספר הקריאה למתחילים צריך שתהיה לו תכונת אנצקלופדיה ויכלול בתוכו קורס קצר של **ידיעות העולם**; ב) גם צריך שתהיה לו השפעה חנוכית על קוראיו; ג) שימצא בו חומר רב גם ללמוד הלשון וגם לעבודתם העצמית השכלית של התלמידים; ד) שיהיו המאמרים רחוקים מכל מלאכותיות, מכל כזב ומבלתי מובן לילדים; ה) להוסיף בירור מראה־עינים צריך שיהיו בספר ציורים מכילים תכן הענינים; ו) למען מנוע רבוי הענינים ממין אחד המיגע מאד, יש להציע את חומר הקריאה בסדר ההתרכזות; ז) השפה צריכה להיות פשוטה, ברורה ומושכת לב הילדים.

החומר לקריאה המבוארת. מן הקודם יוצא, כי החומר הנתן לקריאה מורכב משלשה מיני מאמרים: א) מאמרי ענין, הם המתארים את העצמים

ומראות הטבע; ב) מאמרי־חיים, הם המתארים חיי בני אדם, יחוסיהם זה לזה והליכותיהם בין איש לרעהו; ג) מאמרים מיוחדים ללמוד השפה.

למאמרי הענין תחשב חלוקת העצמים לפלוגותיהם. זאת החלוקה של העצמים לפי מיניהם ומראיהם דרושה מאד לתכלית כפולה: ראשונה, לתת ידיעות למתלמדים על אודות העצמים הסובבים אותם, ושנית, ללמדם שיכירו על פי סמנים ידועים להכניס כל עצם ועצם במערכתו הראויה לו. יסוד פלוגות העצמים לילדים בראשית למודם הוא תשמיש העצמים שישתמש בהם האדם: ואולם החומר שממנו נעשה, הצבע, התבנית, הגודל, המשקל והלאה אינם חשובים כל כך בעיני הילד. אם נאמר לשים את אלה לסמני החלוקה, אז רק הַכְּבֵד נכביד את העבודה וכל תועלת מיוחדה לא נמצא בה. והנה זאת יש להעיר, כי ראשית מוצא־דבר המושג הכללי (למשל על אודות כלי הלמוד, השעשועים, כלי התשמיש והרהיטים ועוד) יעשה רק אחרי שכבר נוכח המורה, כי המושגים החלקיים כבר נקנו לילדים. למשל, המורה לא יגש להוציא את המושג הכללי על אודות המתכות בטרם יוכח אם כבר הכירו הילדים מה הם הברזל, הנחשת, הכסף ושאר המתכות השכיחות. שנית, החלוקה תעשה רק מעצמים הרגילים מאד בשמוש בני אדם, אשר את תשמישם ידעו הילדים הרבה או מעט. ושלישית, לפני התרגיל הזה צריך שתקדם שיחת המורה עם תלמידיו על דבר אותם העצמים האוצרים בתוכם את זאת הפלוגה. והיה אם ימצא מעוט הבנה או חסרון בידיעת התלמידים, אז הנקל למורה לתקן את החסרונות האלה ולעזור שיוצא המושג הכללי ביתר שלמות.

מאמרים בעלי תכונה מעורבת. יש אשר התכונה הענינית תתכן גם באיזו ספורי מעשיות. מובן, שספורים כאלה, הכתובים למען ילדים רכים, צריכים להיות קצרים מאד. לפני קריאת המשלים הקלים והמעשיות שנושאיהם הם עופות וצמחים, יבאר המורה לתלמידיו את סמניהם המיוחדים של העופות והצמחים הנזכרים, כהראותו על העצמים האלה בעצמם או על תמונותיהם המצוירות בספר. בין אלה צריכים להמנות גם מאמרים, שתכנם ידיעת כתיבת־הארץ ודברי הימים הרצופים תוך ספרי הקריאה, על פי הרוב בחלקם האחרון. מאמרים ממין זה, מלבד שהם נותנים ידיעות מועילות ומענינות, הן מועילות גם לפתח בקרב ילדינו את האהבה לארצנו ולעמנו. ברוח כזה אמנם כתוב הס' בית ספר עברי לגרזובסקי, שבו נמצאים הרבה מאמרים כאלה. בידי מורה אמן המסור בכל לבו לאומנותו, היה יהיה חומר כמו זה לאמצע חנוכי חשוב מאד, לחנך ולפתח בו לב בני הדור המתחדש ולעון יחשב להמנע מהשתמש בו.

(עוד יבוא)

בן־זאב.

שאלת החנוך בעתונים.

(עונשי הגוף ותורת הבריאות. — חברות חדרים או ועדי השגחה. — הצעה חדשה ב„הצופה״).

בין כל התקונים ששואלין ודורשין בהם אצלנו בתורת החנוך, תופס, או יותר מדויק, צריך לתפוס מקום חשוב, לא פחות מתקוני השטות בלמודים והמעונות והאויר והאור לבתי הספר והחדרים המתוקנים, תקונה של שטת העונשין הישנה, השוררת עוד בכל תקפה בחדרינו (ואפילו המתוקנים במשמע) ובבת ההורים הטובים.

בדאבון לב עלינו להודות, כי „השבט״ הקדוש בעמנו עוד מימים מקדם בזכותו של המלך „החכם מכל האדם״ שאמר: „חושך שבטו שונא בנו״, עודנו

מושל ממשלה רבה בחדרים שאחינו החרדים סוככים עליהם ושומרים אותם לבל יפרץ בהם כל תקון "חדש" חלילה. ואולם לא נשגה אם נאמר, כי לא פחות ואולי עוד הרבה יותר, רחבה עוד ממשלת השבט בבתי ההורים הטובים, הדואגים לבניהם שיהיו — ל א נ ש י ם לאו דוקא, אך העקר — "למוצאים חן בעיני אלהים ואדם", כלומר לסמרטוטים בלי רצון כביר, בלי תכונה עצמית, לפחדנים, לחלשים בגופם ולעבדים ברוחם, השואפים למצא חן בעיני התקיפים מהם. לחנך בריות כאלה אין מורה מומחה כהשבט הקדוש. כי אך תתפרץ עליצות הילדים הבריאה ממסגרותיה אשר ישימו עליה הגדולים, אך יגלה רצונם החפשי והמיוחד בתקיפותו הטבעית, אותו הרצון המוזר כל כך לרוח הגדולים "שקנו חכמה", יבוא השבט והסיר מהר את ה"אִוֶּלֶת" הקשורה בלב הקטנים. והקטנים העשוקים בוכים ומתמרמרים על החמס הנעשה להם — עד אשר ישתקו. האבות ה"חכמים" אומרים רק, כי לא צריך להתקצף ולהתרגז "בשעת מעשה", כי אם ב מ נ ו ח ת נ פ ש ו ב ק ר י ר ו ת ר ו ח ימרטו את בשר "השובבים" הרכים, ואז יראה השבט את פעולתו הרבה יתר. ואינם יודעים ואינם מרגישים ההורים האלה, כי לא אך את גוף ילדיהם כי גם את נפשם ורוחם הם קובעים, והמה הלא אוהבים את ילדיהם אהבה עזה, אהבה אמתית, והמה הלא גם את נפשם היו מוסרים על ילדיהם בשמחה ובאהבה. ומה נוראה היא אפוא אי־הדעת, אם בשם אותה האהבה העזה והטהורה הם עושים לילדיהם עָוֶל גדול כזה!

אמנם בהחדרים המתוקנים ואפילו הבלתי־מתוקנים עוד אך קרובים הם לתקון, הדלה כמעט ממשלת השבט. במקום העונש הפרוע הזה באו ענשי הגוף יותר "מנומסים", יותר "ארפאים". המורה המתוקן אינו מותח עוד את הפושע הקטן על הספסל, אך הוא צורמו באזניו או מכהו בסרגל על כף ידו, ויש מחמירים על ראשי אצבעותיהם, או באפן יותר ארפאי מעמידו בפנה לשעה, לשתים, ויש מחמירים — על הברכים. ויש שהמורה משאירו בבית הספר, בשעה שכל התלמידים הולכים לאכול ארוחת הצהרים, וכן יושב לו הפושע הקטן כלוא בחדר ומתענה ברעב שעה או שעתים. מיני עונשין כאלה נחשבים ל"ארפאים", ל"כשרים" בלי כל פקפוק, גם מן הצד ההיגיאֶני.

ועל כן לא ליתר יהיה להביא בזה את דברי רופא מומחה הד"ר ג. ג ר ד ו ן במאמרו בעתון: „Спутникъ здоровья" : העונשין ויחוסם לתורת הבריאות:

"אין לך שאלה בפדגוגיה — כותב הד"ר ג. — שכל כך הרבו ומרבים לדבר ולהתוכח בה כשאלת העונשין. עוד הפלוסוף היוני פתגורוס התנגד לכל מיני הענשין בחנוך הילדים. החכם הקדמון הזה מצא כי בעזרת ההרגל, כלומר, על ידי הִשָּׁנוּת פעולה ידועה בדעת ובכונה אפשר לפעול על טבע האדם בכלל והילד בפרט („ההרגל — הוא טבע שני").

גם סוקרטוס התנגד לכל מיני עונשין ואונס בחנוך, ויעץ לעורר בקרב הילדים את שימת לבם ללמודים בעזרת שאלות ובאורים, שעל ידיהם יתרגל מוח הילדים למהשבה ולהתבוננות עצמית. הפדגוג הידוע קְוִינְטִילְיַן אומר, כי כל העונשים וביחוד עונשי הגוף משחיתים את הילדים ומשרישים בקרבם נטיות העבדות, ו ה ם מ ע י ד י ם ב מ ח נ ך ה מ ש ת מ ש ב ה ם, ש א י ן ל ו כ ל כ ש ר ו ן ל ח נ ו ך. ווזהי גם דעת הפדגוגים של העת האחרונה: לוק, פסטלוצי, פְרֶבֶל ואחרים, שהניחו את שתי ההנחות האלה בתורת החנוך: 1) את העונש אפשר להתיר אך בשעה שהוא בא לעורר את הקשבת הילד. 2) שהעונש לא יוכל להזיק אף במאומה לבריאות הילד ושלא להעליב ברגשותיו של הילד הנענש. שתי ההנחות האלה מתיחסות גם לענשי הגוף גם לענשי הרוח. ואולם אנחנו נדבר בזה רק על הראשונים מנקודת הראות של ההיגיאֶנה, ולהראות את פעולתם על בריאות גופם של הילדים הנענשים.

העונש המקובל ליותר קל בבתי הספר ובבתי הורים הוא ההעמדה בפנה. ואולם העונש "הקל" הזה אינו קל כלל לבריאותם של הנענשים, מפני שבהיות הגוף במצב העמידה בלי תנועה, אז כל העבודה של ההוקת הגוף במצב ישר, מְאֻנָּךְ, עמוסה אך על שרירי קצות הגוף התחתונים המתיגעים מהר. עבודת השרירים מושכת אליהם, כידוע, את זרם הדם, כלומר, הוא מגביר את מרוצת הדם בקרבם; ועל כן בעמד הילד על מקום אחד, הדם מהלק הגוף העליון שואף ויורד יותר ויותר אל ההלק התחתון וירידת הדם ממעלה למטה תגבר במדה שתארך העמידה. חלוקת־הדם אי־נורמלית בגוף הילד הנמשכת פחות או יותר גוררת אחריה מעוט־דם זמני בקרב המה, דבר המורגש ביותר בילדים דַלֵּי־דם. לאלה האחרונים, בשעה שהם עומדים בפנה זמן רב בלי תנועה, יקרה לפעמים קרובות

סחרחורת-הראש וגם התעלפות, העוברת מהר כשישתנה הגוף ממצב מְאֻנָּךְ למצב מְאֻזָּן, כלומר, כשישכיבו אותו ומרוץ הדם ישוב לנורמליותו.

על כן צריך להזהר ולהזהר מהעמיד בפנה ילדים דלי-דם, או, אם הדבר נחוץ מאד, לקצר את זמן העמידה ככל האפשר.

הרבה יותר מזיק לבריאות הילדים הוא העונש הדומה לו, הנוהג ביחוד בבתי ההורים, והוא: שהפושע הקטן מוכרח **לאכול בעמידה**. בעונש הזה משתמשות האמות ה„רחמניות", אשר לא יתנן לבבן להשאיר את ילדיהן לגמרי בלי ארוחה. ואינן יודעות האמות הטובות ההן את הנזק הגדול שהן מביאות לבריאותם של ילדיהן האהובים. בעת האוכל נצרך הגוף למנוחה שלמה, כדי שלא יתעכב מרוץ הדם באורגני העכול. אבל אם יעמד הילד בעת האכילה, אז תהיה חלוקת הדם, כאשר אמרנו, במדה אי-נורמלית, דבר הפועל לרעה ומזיק מאד לעכול המזון. העמים הקדמונים ידעו מה מאד דרושה המנוחה לגוף בעת האכל, ועל כן היו שוכבים בשעת סעודתם. והנה המנהג הטוב של השכיבה בעת הסעודה נתבטל זה כבר, ולעומת זה המנהג הרע לענוש את הילדים שיאכלו מעומד עודנו שורר בכל תקפו. אני ידעתי איש צעיר אחד, שבימי ילדותו היו עונשין אותו תמיד באכילה מעומד והוא היה חולה בִּקַטָּרָה נושנה של הקיבה. ועל כן מנקודת ההיגיאנה אסור לענוש את הילדים באכילה-מעומד.

עוד עונש חביב ומקובל על מורים והורים רבים, והוא: להעמיד את הילד על הברכים. מובן הדבר, כי עמידה כזאת מזקת הרבה יותר לבריאות מעמידה על רגלים בפנה. בהיות הילד במצב לא טבעי כזה משך זמן ידוע הוא מרגיש כאב עצום ברגליו, לילדים דלי-דם מביאה העמידה על הברכים לידי עיפות בכל הגוף ונטיה לתנומה. על פי הדברים האלה אנו רואים, שעונש העמידה על הברכים הוא עונש אכזרי ומזיק יחד.

ואולם גדולה שבעתים היא הרעה אשר יביאו לתלמידיהם המורים וההורים „החמים", המכים את הילדים בשעת כעסם בכל מקום שהוא. תוצאות של עונשים כאלה הם על פי רוב מחלות ומומים. ידועים הם המקרים הרבים, שהודות לסטירת לחי „קלה", או: צרימה באזן, פקע עור-התוף שבאזן והילד המוכה נתחרש לזמן רב או גם לכל ימי חייו. לא פחות מזיקה לילדים היא התלישה בשערות הראש, החביבה כל כך לפדגוגים ידועים. התלישה בשערות מביאה אחריה לעתים קרובות כאב ראש שאינו עובר על נקלה.

יש פדגוגים האוהבים להכות את תלמידיהם על כף היד או על ראש האצבעות הקמוצות יחד. גם לעונש הזה תוכלנה להיות תוצאות לא טובות, כי אחרי מכות קשות אחדות תוכל להגלות דלקת האצבעות הידועה בחכמת הרפואה בשם „פַּנַרִיצִיָה".

עוד עונש אחד שגור ומקובל כמעט בכל בתי הספר של הממשלה, וכמובן גם בחדרים המתוקנים, והוא: לכלוא את הילדים בבית הספר שעה או שעתים בעת שהם צריכים ללכת הביתה לאכול ארוחת הצהרים. ואולם העונש הזה — לדברי הד"ר גרדין — **אינו עונש אלא פשוט ענוי**. והמורה המטיל על הילדים עונש כזה ראוי הוא **שיזמינוהו לדין בעון נפשות**. גם את הפושעים הגדולים אינם עונשים בענוי רעב, ואף כי את הילדים הרכים — אלה הצאן מה פשעם ומה חטאתם?

מן הדברים האלה ראינו, כי כל עונשי הגוף פועלים לרעה על בריאות הילדים ועל כן עלינו לבטלם בהחלט. — אלה הם דברי רופא מומחה ורבות רבות עלינו ללמוד מהם, ללמוד ולעשות. החנוך הגופני בכלל עזוב אצלנו מאד. פדגוגינו הטובים שיחיו עוסקים רק בשאלת ההוראה — וגם בזה רק במקצוע אחד, בהוראת השפה — וביתר שאלות החנוך וביחוד בחנוך הגופני לא ידינו כלל. אין מתעורר בנו להורות איך לחנך את גופם של ילדינו, שלא יהיו זקנים בילדותם, שלא יבלו בטרם החלו לפרוח. עסקנינו הטובים הדואגים לחנוך בנינו ברוח ישראל ובשפתו, מסתפקים בזה שהם עושים את שפתנו **לשפה חיה** בפיות הילדים בבית הספר ושוכחים ברובם את הילדים בעצמם, שתהי שפתנו **חיה בפיות ילדים חיים** ובריאים, לעשות את הגמנסתיקה ללמוד של חובה בחדרים המתוקנים, להרבות בטיולים עם הילדים וכדומה. וזה לנו האות כי כל אלה המבשרים את נצחונה של השפה העברית הנלמדת בעברית, אינם מבשרים לנו כלל **על העברים** הקטנים עצמם „איכה ירעו איכה ירבצו". וכבר הגיעה, לדעתנו, העת לזכור בתוך הרעמים הגדולים על דבר הקולטורה הרוחנית גם את גוף ילדינו.

ואולם אם לא עשינו שום פעולה חיובית במקצוע זה, עלינו להשתדל לפחות שלא נשחית בידים את גופם ונפשם של הדור הבא. עלינו לבער את כל עונשי הגוף מן החדרים וגם — מה שקשה ביותר — מכתי ההורים. גם בדבר הזה צריכים כמובן החדרים המתוקנים להיות למופת. ואולם על כל עסקנינו הדואגים לחנוך הדור הבא להשתדל לבער את הרעה הזאת מקרב כל החדרים.

ומאד צדק מר ס. ס. וירמיל האומר בה „וסחוד", כי לא די ליסד חדרים מתוקנים, שמספרם בכל אופן מצער. אך חובה עלינו לתקן את החדרים הישנים, שבהם מתחנך רוב מנינה של האומה בדור יבוא. ביחוד—הוא אומר—חובה היא לבטל את המנהג המקולקל שנוהגים המלמדים להכות את הילדים וגם לתקן את אופן הלמוד. לתכלית זאת הוא מציע, ליסד בכל עיר „חברות של חדרים" (хедерныя кружки). משכילי כל עיר ועיר צריכים להמנות בחברות האלה, שמטרתן תהיה לבטל את כל הנפסד והגרוע והמגונה שבחדרים, וחברת „מרבי השכלה" צריכה לעמד לימין „חברות של חדרים" כאלה ולהיות להן לעזור בכסף ובעצה.

אמנם „הצפירה" (במאמר ראשי בגליון 27) העירה בצדק, כי בעל ההצעה הזאת נכשל מעט בקצוניות, בהאמינו, כי חברות של משכילים תוכלנה לשנות לטובה את אופן הלמודים וסדריהם בחדרים הישנים מבלי לעורר התנגדות מצד מפלגת החרדים. כן צדקה „הצפירה" בהערתה, כי ליסוד חברות כאלה דרוש רשיון הממשלה, דבר שאינו קל ביותר להשיג. אך בזה לא צדקה „הצפירה", באמרה, שעלינו להסתפק ביסוד חדרי מופת יותר טובים מן החדרים הישנים, ועל יסוד ההנחה „שכל מה שהוא טוב יותר סופו לנצח" נוכל להיות בטוחים, כי סוף סוף יוכרחו גם החדרים הישנים להתקין את עצמם. אל לנו לשכח, כי חדרי המופת שקוראים להם „חדרים מתוקנים" מעטים עוד בתוכנו, וגם אלה שישנם לא כלם מתוקנים עוד כל צרכם עד שיוכלו להיות למופת במלוא מובן המלה. גם יסוד חדרי מופת כאלה אינו נעשה כל כך בנקל ועליהם להלחם עוד מלחמת קיום קשה כדי שיוכלו עמוד ובין כך הולך הרוב הגדול של הדור הצעיר ומתמזמז בחומר וברוח בחדרים הישנים. אמת הדבר, כי „מה שקלקלו דורות אך דורות יכולים לתקן", אבל התקונים צריכים להעשות בפועל. לאט לאט, כמובן, במשך הדורות בכל מה שאפשר, ולא לעזוב את הרוב במצב הרקבון וההפסד, בתקוה, כי המעט הקטן שאנו מטפלים בו יהיה לו למופת להתקין את עצמו. אין כל ספק כי עלינו לעבוד עבודה חנוכית שלמה ומתאימה למטרתה, ועבודה כזו היא יסוד חדרים למופת, אבל בשביל זה אין אנו רשאים עוד לעזב את כל החדרים במצבם הרע. אם אין אנו יכולים ליסד „חברות הדרים" מסבות שאינן תלויות בנו, יכולים אנו ליסד בכל עיר ועד השגחה על החדרים, שחבריו יהיו גם מן המשכילים גם מן החרדים, דבר שאינו דורש כל רשיון. ואם אך יצליחו הועדים האלה להיטיב מעט את הצד ההיגיאני של החדרים, שיהיו בדירות מרווחות ושיבטלו בהם את עונשי הגוף, דברים שגם החרדים לא יתנגדו להם, — כבר יביאו לנו ברכה רבה. ומה גם כי אין ספק שעל ידי ועדים כאלה היו מסתדרים מעט גם הלמודים יותר וכן היו מתקרבים החדרים הישנים יותר אל החדרים המתוקנים. יסוד ועדים כאלה אינו „פויזות", אינו „קפיצה מענין ומשיטה לשיטה", כי אם עבודת מלואים היא בעבודתנו החנוכית הראשית: יסוד חדרים מתוקנים.

ועדי השגחה על החדרים יכלו בלי ספק להרים מעט גם את רוחם של מלמדינו הישנים ולהרחיב את השקפתם על החנוך בכלל. והנה בדבר זה קראנו ב„הצופה" (גליון 42) הצעה חדשה ומיוחדת במינה, וזה תכנה:

מספר המלמדים בארצנו — אומר הכותב, — הוא, כפי שמשערים, כחמשה ועשרים אלף, מחנה גדול באמת. המלמד, לפי המובן האמתי של השם הזה, הוא, או צריך להיות, איש תרבות העובד לטובת תרבות העם; כל מלמד הוא אפוא עובד חרוץ לטובת התקדמות האנושיות. ולנו הלא יש מחנה גדול של מלמדים עובדים כאלה, ובכל זאת במקום הברכה שהיו יכולים להביא לעמנו אינם מביאים אלא קללה. ומי אשם בדבר הזה? לדעת הכותב אשמים בזה המשכילים העברים. הרבה דברו וכתבו בעתונים על דבר תקוני המלמדות. אבל אל מי דברו? הכותב יכול להגיד באמונה, כי יותר מעשרים אלף מלמדים, היינו יותר מארבע חמשיות של כל המלמדים, אינם יודעים אף דבר מכל מה שדברו על דבר המלמדות בעתונינו. אין המלמד קורא בעתונים ואין לו אף מושג קל מכל ה„שאלה הארוכה" הזאת. „הנה עתה — אומר הכותב — מוציאים ירחון מיוחד למלמדים

ואף כי אין עוד לדון עליו, אבל כמדומה לי שהירחון הזה יהיה מורם מהשגת הרוב היותר גדול של המלמדים", כלומר מהשגת אותו הרוב „שאינו קורא ואינו יודע מאומה מכל אשר ידובר בשאלת המלמדות". ולא באר לנו הכותב: מה נועיל אם „ידומה לו" שהירחון לא יהיה מורם מהשגת אלה המלמדים שאינם קוראים מאומה? אבל מדוע אין המלמדים ההם קוראים מאומה? על זה עונה הכותב: ש„מלבד שהם עניים בדעת הם עניים גם בכסף וגם לא הורגלו להוציא כסף לקנות ספרים ממחברים חדשים. ובכן מחליט הכותב, „כי כל שום תקון בספרי הלמוד ובפרוגרמה לא יועיל אם לא ישימו לב להשכלתם היסודית בדבר החנוך של העשרים וחמשת אלפי המלמדים. דרוש קודם כל לדבר על שאלת החנוך אל המלמד בעצמו. דרוש ליסד חברה להוצאות גליונות בודדים או ספרים קטנים לעתים תכופות בסגנון מדעי קל על דבר החנוך. וצריך להתחיל מן הא"ב של החנוך, והגליונות הבודדים צריכים להיות מענינים, מלבבים ובלתי מרגיזים (!). ואת הספרים או הגליונות האלה צריכים לחלק למלמדים חנם אין כסף. זהו תנאי ראשי והכרחי. כי תתנו למלמד ספר או גליון חנם וקראהו אל נכון". באופן זה נחנך את „המלמדים שאינם קוראים ואינם יודעים מאומה" ונעשם למחנכים טובים לדור הצעיר.

ואם תשאלו: מי יתן כסף ליסוד חברה טובה הנותנת ספרים בחנם? על זה עונה הכותב ב„הצופה" בפשיטות: „והמתחילים בדבר צריכים להיות המוסדות הספרותיים שבנו. שש מערכות עבריות יש לנו: „אחיאסף", „הזמן", „המליץ", „הצופה", „הצפירה" ו„תושיה". המוסדות צריכים (!) לתת את החומר— כלומר את הכסף — ליסוד חברה פדגוגית. שש המערכות הנ"ל צריכות להשתתף יחד לעבודה החשובה הזאת. גם להן — קורא הכותב – באה העת להיות נאה דורש ונאה מקים. כל מערכת תתן בעת הראשונה לכה"פ שלש מאות רו"כ בכל שנה, שיעלה בסך הכל לשמונה עשרה מאות רו"כ, ותהי היכולת להוציא בשנה הראשונה ארבעה חמשה ספרים פדגוגיים בעשרים אלף עקסמפלרים". ואגודות הציוניים תחלקנה את הספרים לעשרים האלף המלמדים שאינם קוראים עתונים ואינם יודעים מאומה, ונפקחו עיניהם והחלו לקרא יותר ויותר עד היותם ל„מלמדים משוכללים".

ולבל יחשבו המוסדות הספרותיים כי צדקה ונדבה יתנו למלמדים לכה"פ שלש מאות רו"כ לשנה, מבטיחם הכותב, כי אין זה אלא הלואה שתסולק להם ברבית גדולה: „הן קיום העתונות — הוא אומר—תלוי ברבוי הקוראים העברים וזה אפשר רק על ידי עבודתם הפוריה של המלמדים ושכלול המלמדות יועיל לשכלול הספרות העברית בחומר וברוח".

והנה לא פה המקום לברר את חובותיהם של המוסדות הספרותיים שלנו ואם מן הראוי לדרוש מהם שהם יחנכו בכספם מלמדים לעמנו, כן לא נדבר בזה על ה„גדולות" שתוכל לעשות חברה פדגוגית שתוציא ולא תכנים בסך של 1800 רו"כ לשנה, אך זאת אנו מוצאים לנחוץ להעיר, כי לאלה המלמדים, „שאינם קוראים ואינם יודעים מאומה" לא יוכל „אסיא דמגן" כזה להביא שום תועלת אפילו בסכומים גדולים באמת. מלמדים ישנים-נושנים כאלה לא ישנו עוד את השקפתם הידועה על העולם בכלל ועל עמנו בפרט, על ידי איזה גליונות או ספרפרים (ביכלעך בלע"ז) שינתנו להם חנם, ומהם אין לנו כל תקוה, כי ידעו לחנך לנו את הדור הצעיר ברוח עברי-אנושי. גם לא נהיה כל כך פסימיסטים לחשוב באמת, כי ארבע חמשיות של מלמדינו הם בריות משונות כאלה שתאר הכותב, המלמדים בימינו קוראים ברובם לפחות עתונים, ומשתמשים הם במדה פחות או יותר מספקת גם בספרי הלמוד החדשים. אך אלה וביחוד אלה המלמדים הקוראים עתונים ויודעים יותר ממאומה מכל מה שידובר אצלנו בשאלת החנוך, אלה המלמדים היודעים היטב כי תורת החנוך תורה היא וללמד אותה הם צריכים, להם צריך לתת עזר רוחני (לא נדבות) כדי שיוכלו להרחיב ולהשלים את ידיעתם הפדגוגית, כי מהם ואך מהם יש לנו תקוה כי יוכלו לחנך את בנינו ברוח עברי-לאומי ואנושי יחד. ולאלה לא נעזור בארבעה או חמשה קונטרסים המדברים בעניני החנוך, שנתן להם בחנם. להם דרושה עזרה אחרת לגמרה, בעדם צריכים טובי עמנו ליסד שעורים פדגוגיים ולהעשיר בכלל את ספרותנו הפדגוגית בתכנה, למען אשר ימצאו בה המלמדים תורה שלמה בכל מקצעות החנוך השונות. ואז נוכל לקוות כי החדרים יהיו לנו באמת לבתי ספר עממים טובים ומתאימים למטרתם.

יגאל הכרמלי.

„הפדגוג" ותעודתו.

(הערה למבקר).

מר מ. נ. סירקין בבקורתו על „הפדגוג" (הצפירה גליון 56) אומר, כי החסרון העקרי של הירחון הזה הוא, כי הוא „בלתי עברי". בשתי החוברות של הירחון — שהן שלש — מוצאים אנחנו מאמרים רבים מדברים „גבוהה" בדבר החנוך, אך אין להם אף יחס קל להחנוך העברי. כל התכניות ה„פלוסופיות" לא תועילנה אף במעט להסיר את החזיונות הבלתי טבעיים מדרך חנוכנו אנו. לא חקירות עמוקות בדבר החנוך נחוצות לנו, כי אם הערות והארות פשוטות על דבר מצב הדברים כהויתם, תאור נכון ואמתי של חדרינו ובאורים פשוטים במה להיטיב את הפרט הזה או האחר במצב החנוך. ועל כן הוא מציע, ש„הפדגוג" יתעסק בהצעות מעשיות קלות ופשוטות במה להיטיב לאט לאט את מצב החנוך.

זוהי דעתו בקצור.

והנה לא פה המקום להשיב על בקרת. חפצנו רק לברר את דעתנו בשאלה זו. אנחנו חושבים, כי „תמונה ברורה ממגרעותיהם ומעלותיהם של חדרינו" אינננו חסרים כלל, כי ממלאה היא את כל עתונותנו היומית והשבועית. גם „הצעות מעשיות קלות" ו„באורים פשוטים במה להיטיב את הפרט הזה או האחר" יש ויש לנו די והותר, אך כל אלה הדברים הטובים בפשטותם, שמר מ. נ. סירקין מוסיף להתנענע אליהם, אינם יכולים להועיל אף במעט „להסיר את החזיונות הבלתי טבעיים מדרך חנוכנו", מפני שהחסרון איננו מונח בפרט זה או בפרט אחר, ש„ההצעות הקלות והפשוטות" באות לתקנם, כי אם בעקרו ויסודו של חנוכנו. אצל הרוב הגדול של בני עמנו נתחלף מושג החנוך במושג הלמוד. לילד שהגיע פרקו ללמוד אומרים „שהגיע לחנוך", ומושג הלמוד וההוראה נתחלף במושג הידיעה. כל מי שהוא „יודע תורה" הרי הוא מלמד טוב. בשתי הטעויות הגדולות האלה מונח יסוד קלקולו של חנוך ילדינו האנושי והעברי. ואם רוצים אנו לתקן את חנוכנו ביסודו „ולהסיר את החזיונות הבלתי טבעיים" מדרכו, לא נוכל להסתפק ב„הצעות קלות ומעשיות" וב„באורים פשוטים" במה להיטיב פרט זה או אחר, כי אם עלינו להערות את מקור הרעה והבלתי־טבעיות שבחנוכנו, עלינו לפקוח את עיני ההורים והמורים ולהורותם לדעת את נפש הילד העברי, שאינה שונה במאומה מנפש ילד מעם אחר (זוהי הדעת, שמר מ. נ. סירקין קורא לה באירוניה „פלוסופיה" „חקירה" !). עלינו להודיעם, כי החנוך והלמוד הם שני דברים שונים זה מזה, כי האחרון אינו אלא חלק קטן מן הראשון וכי החנוך אינו מתחיל ביחד עם „קמץ א' = אָ", כי אם מראשית הילדות, כמעט מיום הלידה. ואל יהי הדבר הזה קל בעינינו. העזובה הרבה השוררת בחנוך ילדינו, יחס הבטול ושויון־הרוח אל התגלות הרצון של הילדים, המלחמה התמידית שבין ההורים „הגדולים" וילדיהם „הקטנים", ובכלל כל אותה ההשקפה הישנה־נושנה של רוב ההורים והמורים על „הפראים הקטנים", מגדלת בתוכנו המינים בעלי מומים נפשיים מוסריים, עבדים ברוח, פחדנים, חסרי־אופי, יהודים־קטנים, יצירי־הגלות, וכבואנו לתקן את חנוכנו ברוח לאומיות ואנושיות בריאה, צריכים אנו לתקנו ביסודו. ואם אין לנו לדאבוננו מוסדי־חנוך לקטנים (שהחובה עלינו בלי ספק למלא את החסרון הזה, וברוח ישראל), עלינו להורות את ההורים, אלה המחנכים הטבעיים, ולעוררם, כי ישימו לב אל נפשות ילדיהם ואל גופם, לפתח בהם בהשכל ודעת את הכחות הנפשיים והגופניים הטמונים בהם, ולא להשחית בלי דעת בידים גסות את זרע הטוב אשר טמן בהם הטבע, ובהיות להורים יחס־חנוכי כזה אל ילדיהם הקטנים, נוכל להיות בטוחים, כי גם בתקופת הלמוד של ילדיהם לא יסיחו דעתם מן החנוך, כנהוג אצלנו עתה. בקצרה, עלינו להביא את בני עמנו לידי הכרה, כי החנוך תורה היא וללמוד אותה צריכים, כי נפש הילד היא עולם שכולו טהר ותום וטוב על פי דרכו, עולם הרחוק מאד מעולמם הגדול המלא ערמומיות וכל פגעי החיים המעשיים ונגעי ה„נסיון"; ובבואם למשול ולהנהיג את העולם ההוא, עליהם לדעת אותו ולהבינו פן יבואו עמו במגע ובמשא מבלי דעת טיבו וטבעו—והחריבוהו...

והמקצוע הזה, דעת נפש הילדים, הוא במדה לא פחות חשוב גם בנוגע להוראה. המורה אצלנו, וביחוד המלמד, איננו מלמד בלבד, כי אם גם מחנך, וזה אולי במדה יותר מרובה מן ההורים. ונקל להבין אפוא את ההיזק הגופני והנפשי, את כל

הקלקלה וההפסד שגורם לתלמידים-חניכים המלמד-המחנך, שאינו רואה בהם אלא „שקצים“, עצלים וקשיי עורף, שחובתו היא להכניע את קשי ערפם ולהכריחם בכל האמצעים ה„אזרחים“ בחדר, ללמוד ולדעת את שעורם. אלה המלמדים, שבאופן היותר טוב, יודעים הם את „מלאכתם“, אך אינם יודעים ואינם חושבים גם במציאותם של העולם המיוחד וההשקפה המיוחדת שיש להם לילדים השומעים תורה מפיהם — מלמדים כאלה הם מבלי עולמם. מלמדים כאלה אינם יודעים, כי בדבריהם ובהליכותיהם עם הילדים, ובחברתם של אלה, הם מפסידים את גרעיני הרוח הטובים הצפונים בהם, ועוזרים להתפתחות הנטיות הרעות שבנפשם הרכה. תלמידי מלמדים כאלה יודעים, באופן היותר טוב, את למודם, אבל מה שנוגע לחנוכם, הם ילדים נפסדים בנפשם ובגופם. ומה רב הוא מספר המלמדים, שגם את „מלאכתם“ אינם יודעים כהוגן, שהראשונים נחשבים לעומתם ל„מלמדים טובים“!

ומה יאמר מר מ. נ. סירקין, הנוכל להיטיב את מצב החנוך הפרוע ב„הצעות מעשיות קלות“ וב„באורים פשוטים“? ובמה להיטיב פרט זה או פרט אחר?

לא! עלינו לדבר ולחזור ולדבר, כי ישימו לב אל אשר לא ידעו שישנו במציאות ושצריך לשים אליו לב. זהו מה שיכול לתקן את החנוך ביסודו ובכללו.

מר מ. נ. סירקין מונה אותנו שהשאלות האלה אינן „עבריות“, אבל כלום חדלנו אנו העברים להיות „אנשים“? הטרם ידע מר סירקין, כי אנושיותנו קדמה לעבריותנו? הטרם יבין כי אם יהיו בנינו אנשים גרועים לא יוכלו להיות עברים טובים? האין עלינו לדאג ראשית כל שילדינו העברים הלאומיים העתידים יהיו אנשים בגופם וברוחם אשר יהיו ראויים לשאת דגל לאומיותנו?

אמנם מלבד השאלות החשובות בדבר החנוך עומדים אצלנו על הפרק שאלות בדבר ההוראה הדורשות ברור ולבון מכל צדדיהן: שאלות שטות הלמוד של שפתנו וכתבי קדשנו, שכל כך הרבו לדבר ולכתב עליהן, שאלות דרך הלמוד של דברי ימינו, שלא דברו וכתבו עוד עליה מאומה וכדומה, שצריך לדון עליהן מנקודת-ראות הדידקתיקה, שאלות בדבר סדור החדרים ותקוניהם העקריים, שאלות בדבר הטבת מצבם החמרי של המלמדים; אבל כל אלה השאלות דורשות בראשונה פתרונים כלליים ומקיפים, ואחר כן יבואו „הבאורים הפשוטים וההצעות המעשיות“ לתקן פרט זה או אחר. ככה אנו מבינים את תעודתנו ואותה אנו מתאמצים במדת היכלת למלא, ותקותנו חזקה כי כל אלה שחנוך האנושי והלאומי של בנינו קרוב ללבבם יהיו לנו לעזר רוחני בעבודתנו, למען אשר יוכל „הפדגוג“ לענות תשובות מספיקות ונכונות לכל שאלות החנוך וההוראה והיה ירחוננו למרכז רוחני לכל מורינו ומלמדינו העברים, זאת היא מטרתנו.

המערכת.

כרוניקה.

חג-שנתי. — בלשכת הת"ת אשר בלודז הוחג חג שנתי ונקרא דין וחשבון משלש שנות הלמוד שחלפו. הת"ת נוסד בכ"ח ינואר לשנת 1889. בשנת 1894 נפתחו בו מחלקות ללמודי אומנות. בת"ת ישנם י"ב מורים, שלשה חרשים ומשגיח. עד שנת 1901 היה מקום הת"ת בבית חומה קנין כספו, ועתה נבנה לו בית יפה מיוחד מנדבת הגביר זינמונד ואשתו. המחלקות לאומנות שתים: לחרשי המסגר וחרשי עצים. התלמידים מקבלים גם תמיכה חמרית: ספרי למוד וכלי כתיבה, ארוחה בבקר ובצהרים, בגדי קיץ ובגדי חרף, ולעת הצרך גם עזרת רופא וסמי מרפא. הת"ת מתכלכל מנדבות החברים, אשר מספרם עולה לחמש מאות שבעים וששה, מן הרבית של הקרן הקימת, מהכנסת הצדקה הכוללת של עדת ישראל, מממכר החפצים מעשי ידי החניכים ומנדבות פרטיות. ההכנסות בשלש השנים האחרונות עולות לסך 84,881 ר'. בשנת 1900 למדו בת"ת ארבע מאות וחמשים

ותשעה תלמידים, בשנת 1901 — ארבע מאות וחמשים ושלשה, ובשנת 1902—ארבע מאות ועשרים ואחד.

ישיבת הועד של חברת מרבי השכלה. — בפטרבורג היתה בימים האלה ישיבה בהשתתפות חברים בני ערים אחרות, וישאו ויתנו בשאלות האלה: א) תנאי תמיכת החברה בבתי הספר למתחילים עברים אשר ילמדו בהם גם למודים כוללים, ב) ההשכלה מחוץ לבתי הספר (בת"ס לערבים ולשבתות, ביבליותיקות ומקרא פרקים לעם), ג) הסתדרות פעולת החברה במקומות שונים ויחס הועד המרכזי אל החברים הפועלים למקומותיהם, ד) החדרים, ה) הוראת הדת בבתה"ס הכוללים, ו) להגדיל הכנסות החברה, ז) הכנסת מורים והטבת מצבם החמרי.

שאלת המורים היהודים באספת המורים במוסקבה. — מר אינגליצקי קרא ביום 31 דקבר את הרצאתו לפני אספת המורים אשר במוסקבה. משנת 1844 נוסדו ע"י הממשלה בתי ספר ליהודים, ולמען הכין מורים לבתה"ס האלה נוסדו בתי חנוך לרבנים, אשר נשתנו אחר כן ויהיו לבתי־חנוך למורים. ובכדי לתת למורים היהודים זכיות של פרס החלו משנת 1852 לנכות לתכלית זו שני אחוזים ממשכרתם התמידית אשר יקבלו מהממשלה, ובשנת 1873 יצאה פקודת הרוממות להכנים בסוד מועצות הממשלה הצעה לתת זכות של משמשים בכהונת הממשלה בכלל וזכות של קבלת פרס בפרט להמורים היהודים אשר בבתי הספר של הממשלה, ובקבץ החקים הכ"ה על דבר בתה"ס ליהודים משנת 1873 נאמר, כי על דבר זכיות כאלו למורים יהודים יצא קבץ־חקים מיוחד. מאז עברו שלשים שנה, הקבץ לא יצא, ואת שני האחוזים משכר המורים מוסיפים לנכות מבלתי הביא בזה תועלת להמורים. מר אינגליצקי מציע כי תפנה אספת־המורים אל המיניסטריום להשכלת העם בבקשה לתת זכיות של פרס להמורים היהודים אשר בבתה"ס של הממשלה, מן הקופה המיועדת לכך. ההצעה נתקבלה. הלאה הרצה מר אינגליצקי כי גם המורים אשר בבתה"ס של הקהלות נמצאים במצב לא טוב מהראשונים. אם כי ממשכרתם לא ינכו שני אחוזים, אבל האמצעים שמהם מתפרנסים בתי הספר של הקהלות (מכס הבשר) היו יכולים להספיק גם פרס ותמיכה למורים. עד העת האחרונה אמנם עשו כזאת במדה ידועה. אבל זה שנים אחדות מאז חדלו שרי הפלכים לאשר את ההוצאה הזאת. מר אינגליצקי מציע כי תפנה אספת־המורים בבקשה אל המיניסטריום של עניני הפנים להכנים בחשבון הוצאות הקהלות העבריות לתת פרס ותמיכה להמורים אשר בבתי־ספריהן. גם ההצעה הזאת נתקבלה.

גם הוצעה הצעה לבקש מהרשות לתת למורים עברים זכות הישיבה בכל רחבי הממלכה, בהיות כי הקהלות העבריות אשר מחוץ לתחום המושב צריכות למורים עברים, והיהודים בעלי השכלה גבוהה שיש להם זכות הישיבה בכל רחבי הממלכה אינם מקדישים עצמם להוראה, יען כי אינה מביאה שכר טוב לבעליה והעבודה קשה. גם הציעו כי ינתן רשיון לספח את בני המורים העברים לבתה"ס הבינונים והגבוהים בלי הגבלה. שתי ההצעות האחרונות לא נתנו למשא ולמתן על ידי המפקח על בתה"ס בגליל מוסקבה.

נשף ילדים.—בעיר חרסון נערך נשף ילדים ע"י הציונים התומכים בביה"ס „בית יהודה".

בית־חנוך מורים עברים על שם הברון נפתלי הרץ בן יוסף גינצבורג. — בראשית שנת 1903 מלאו ארבעים שנה לעבודת הצבור של הברן הורץ גינצבורג ושבעים שנה ליום הולדו. למען הקים שם וזכר למפעליו הגדולים אשר עבד לטובת אחיו בני עמו החליטו אוהביו ליסד על שמו מוסד אשר יכין מורים לבתי ספר עברים, בעלי השכלה כללית ודעת שפת עבר ודברי ימי ישראל. ההוצאות למוסד כזה הן רבות וגדולות מאד. ולכן פונים אל כל העברים בארץ רוסיה, המכבדים את שם הברון גינצבורג, לשים לב אל הדבר הזה ולעזור להוציאו לפעולות.

בי"ס למסחר חדש. — בעיר טומשוב דרובה יפתח בירח אוגוסט ש"ז בי"ס למסחר בעל שבע מחלקות, עם שתי מחלקות ההכנה. ביה"ס נוסד בכסף סוחרי העיר. לתלמידים יהודים נקצבה הקצבת 40%.

ת"ת חדש. — בנובוזיבקוב נוסד ת"ת גדול בהוצאות המנוח מר ישראל פיזנר. שם לומדים שבעים נערים. בו ישנם שלשה מורים. אך מתאוננים על הפרוגרמה הלא־טובה ועל המורים שהם חסרי כשרון.

בי"ס בפריל. — בעיר פריל (פלך ויטבסק) אין בי"ס. וישתדלו אנשים אחדים אצל פקיד העיר והוא נעתר לבקשתם לתמוך בחפץ הזה וגם קבע באחד מבתיו מקום, וידרוש מהם אך לאסוף חתומים על הבקשה אשר הוא אומר לשלוח אל המיניסטריום להשכלת העם, והנה קמו כנגדם שונאי הדעת ויפריעו בעד אנשי העדה מחתום על הבקשה ביראתם פן ירבו ע"י זה הציוניים.

חנוכת בי"ס. — בהורדנה נפתח ביום כ"ה כסלו ביה"ס למלאכה שנוסד מנדבת המנוח מר א. בְּרַנְמָן. בו לומדים מאה ועשרים תלמיד. מלבד בני עניים מקבלים גם בני „בעלי־הבית" בשכר שנים עשר רובל לשנה. חג חנוכת הבית נערך ברב פאר והדר.

קופת הד"ר ל. פינסקר. — בישיבה האחרונה של הועד לחברת התמיכה לבני ישראל עובדי אדמה ובעלי מלאכה בסוריה ובארץ ישראל החליטו ליסד פונד מיוחד לעניני החנוך ובתי־ספר בא"י על שם מיסד החברה ונשיאה הראשון הד"ר ל. פינסקר ז"ל. 50% מכל הנדבות העתידות לבוא ע"י הפונד הזה יכנסו אל הבודוט של הועד לצרכי החנוך בא"י ההוים, וחמשים % הנותרים ישתמרו בידי הועד עד אשר תבא היכלת ליסד בארץ ישראל איזה מוסד של חנוך עברי גבוה.

בת"ס חדשים. — בוילקובישקי נפתח בהשתדלות הרב שְׁרַשֶׁבְסְקִי בי"ס של שלש מחלקות ללמודי קדש וחול בנדבות מר קלבר ובודינסקי ובאי שני בתי המדרש ובית הכנסת.

— ברוזשיק, פלך וולין, נפתח בי"ס בשם „תורה ודעת" בהשתדלות הציוניים.

— בעיר חשקוב, פלך פודוליה, נוסד ת"ת בעד שמונים ילדים.

— בקרוטינגן פלך קובנה נפתח בשנה זו בהשתדלות ה' קצנלבוגן וה' הירשוביץ בית ספר, אשר בו ילמדו מלבד שפת עבר גם רוסית ואשכנזית.

— בבחמוט נוסדו ע"י המורה מר קריצמן שעורי ערב לתורת השפה העברית. התלמידים הנם פועלים ועוזרים בבתי מסחר בני י"ג־ט"ו שנה.

— בקלקי (פלך וולין) נוסד בי"ס עברי ללמוד שפ"ע עפ"י השטה הטבעית.

חַג עֶשֶׂר שָׁנִים לְבֵית סֵפֶר. — ביום 16 לחדש דצמבר חגגו בבית החרשת למעשה הטבק של ה' י. שרשֶׁוסקי חג עשר שנים להפתח בית הספר לנערות הקטנות העובדות בבית החרשת. בביה"ס לומדות מאה תלמידות הלומדות בשני זמנים שונים, מחציתן משעה 8 עד שעה 11 בבקר, ומחציתן השנית משעה 12 עד השעה 3. משך זמן הלמוד — שלש שנים, ובמשך הזמן הזה תלמדנה התלמידות הקריאה והדבור ברוסית, חשבון, ישר הכתיבה, זמרה ועבודות כפים. על יד ביה"ס יש שיעורי ערב לשבתות, הנותנים את היכלת להגומרות את חק למודן בביה"ס להאריך את השכלתן. גם ביבליותיקה ישנה, וקריאת הספרים היא עפ"י השגחת המורה. גם מכינים כפעם בפעם קריאה עם הצגת תמונות אופל ע"י פנס קסם. בשיעורי עבודות כפים לומדות התלמידות: לתפור ולארוג, וכדומה.

חברת המורים העברים בורשה. — מן הדין והחשבון לשנה העברה שהוציאה חברת המורים העברים בורשה נראה, כי בשנה העברה היה מספר החברים בפועל 140 וחברים עוזרים 154. הכנסית החברה מתשלומי החברים וממקורים שונים: 3321,31 ר'. — הוצאות: תמיכה לחברים בפועל 320 ר'; שכר למוד בעד שלשה תלמידים מבני החברים בפועל 60,70 ר'; הלואות בל"ר 855; להנהגת הלשכה ובית העקר שעל ידה 1648,86 ר'. בס"ה: 2914,56 ר'. נשאר: 406,75 ר', שהפקיד שלטון החברה בבנקים שונים נוסף על הסכום 4271,63, שנשאר למשמרת מן השנים הקודמות. — בכלל היו פעולות החברה בשנה הזאת דלות מאד. הצעות אחרות שהוצעו לא יצאו לפעולות.

„עזרה למתלמדים". — בורשה נוסדה אגדה בשם „עזרה למתלמדים", אשר מטרתה לתמוך בידי המתלמדים בספרי למוד לקטנים ולגדולים וספרי חנוך ופדגוגיה למתלמדים ומתעתדים להיות מורים. האגדה תחל את עבודתה מראשית שנת הלמודים הבאה אחרי אשר תקבל את הרשיון הנחוץ.

מורי ראשית למודים. — המיניסטריום להשכלת העם באר, כי בתעודות הנתנות ליהודים שעמדו לנסיון בכל הלמודים, למען השיג תאר מורה בבתה"ס למתחילים, אין לכתוב את המלים „ברשיון להורות בבתה"ס בעלי שתי מחלקות של המיניסטריום להשכלה".

אספת רופאי בתה"ס. — הרופאים הקבועים בבתה"ס הפרטיים בורשה הגו רעיון להתאסף כלם לאספה כללית למען התיעץ איך לכונן השגחה תמידית מסודרת אל החנוך הגופני של התלמידים.

בי"ס לנערות. — בעיר בקו נוסד ברשיון הממונה על בתה"ס לעם בי"ס לנערות עבריות מתחילות עם מחלקה ללמודי מלאכה חנם. חק הלמודים יהיה שלש שנים. לע"ע נספחו שלשים נערות. ביה"ס יתכלכל בנדבות יחידים.

שיעורי למוד לגדולים. — במיניסטריום להשכלה מתבקרת עתה השאלה לכונן שיעורי למוד לגדולים. מלבד בתה"ס שנועדו לצעירים, והשיעורים האלה יהיו ללמד אם למודים כוללים או למודים

מיוחדים באיזה ענף מדע. לפי ההצעה יעסקו בהכנות השיעורים האלה המסטוואות או בתי פקודות הערים, חברות פרטיות או אנשים פרטיים וגם שלטון הלמודים אם יאבה.

בת"ס חדשים. — במושבה מַרקוּלֶשְׁטִי (פלך בסרביה) נפתח בעזרת חברת „מרבי השכלה" בי"ס למתחילים, ובקרוב יפתח בי"ס כזה גם במושבה וֶרְטִיוּזֶנִי.

חג חנכת בי"ס לעם. — בהורדנה הוחג ביום 1 נובמבר חג חנכת בי"ס לעם בעל שתי מחלקות לנערים עברים עם חליפות לנערות. בית הספר הזה נועד לבני בעלי מלאכה וסוחרים קטנים שאינם יכולים להחזיק את ילדיהם בבית הספר שש שנים הקצובות לבית ספר עירוני ובי"ס למתחילים. בבה"ס הזה נקבע חק למודים לשלש שנים, והוא מתאים לצרכי היהודים בעיר הזאת, שרובם הם בעלי מלאכה וסוחרים קטנים. ילדים רבים נספחו לביה"ס הזה אף על פי שלא הספיק להפתח לראשית שנת הלמודים, ורבים כבר הספיקו להספח אל בת"ס אחר.

פתגמים ומשלים פדגוגיים.

א) הניחו לילדים לחיות! פְּרֵבֵל.

ב) המראות היותר נהדרים, שתוכל לראות בארץ הם: הכוכבים, הפרחים ושתי עיני ילד.

בּוֹרְקַרט.

ג) גַּן אֱלֹהִים עֵת הַיַּלְדוּת דְּוָה,
מוֹעֲדִים כָּלָה, אַךְ חַגִּים יָמֶיהָ.

מיכ"ל.

ד) ישבו נא הילדים בגן עדן ילדותם, כאבינו הראשון בטרם אכל מפרי עץ הדעת. פה יתהלכו מפרח לפרח, יתענגו על יפעת התולדה ולא ידעו כל דאגה. פה לא תהימנה סערות איתן, רק רוחות עדנים נושבות בשובה ונחת, וצפרי־שיר תשמענה מנגינות לוקחות לב. יאמינו נא הקטנים, כי כה יעברו כל ימי חייהם, ותשוקת החיים תקר בחזקה בלבם הקטן. ז'אן פאָל.

נ. פינס.

הודעות לשכת המודיעין שע"י מערכת „הפדגוג":

א) בהתלמוד־תורה בעיר **ר שקוב** (פלך פודוליה) יבוקש מורה עברי. משכרתו 400 רובל לשנה.

האדריסה: *Таллмудъ-Тора, Рашковъ (Под. губ.)*

ב) הד"ר **א. יקיבסון מסימפרופול** מודיע, כי באחת מערי גלילו אומרים לפתוח בקרוב חדר מתוקן לנערים ולנערות ודרוש שם מורה מנהל ועוזרי, אנשים היודעים את מלאכתם ועוסקים בה באמונה. משכרתם: להמורה שש מאות רובל לשנה ולהעוזר — ארבע מאות רובל לשנה ודירה.

האדריסה: *Д-ру В. Якобсону, Лзовско-Донской Банкъ Симферополь.*

ג) בעיר **טולטשין** נחוץ מורה עברית בעברית לחדר מתוקן, דרוש שיהי לו נסיון של שנתים או של שנה אחת. בחדר יש 30—35 תלמידים.

האדריסה:

Толочинъ (Могилев. губ.) учителю Б. Альперину.

ד) מורה עברי יודע שפות עבר, רוסיה, אשכנז וקצת צרפתית, ידיעות כוללות (חשבון, היסטוריה וגיאוגרפיה) גם עברית בעברית, וששמש כבר בכהונת מורה שנים אחרות, מבקש משרת מורה בשכר ממוצע.

האדריסה: *Бѣльцы (Бесс. губ.) Элѣ Фихману*

ה) מורה היודע ומלמד למודים כוללים ועברים, בקי בספרות העתיקה והחדשה, עוסק בהוראה יותר מעשרים שנה ושיש לו תעודת הוראה, מבקש משרת מורה.

האדריסה:

Учитель Ю. Т. Мешъ, м. Калиновка (Под. губ.).

ו) מורה עברי יודע שפ"ע ותלמוד, בעל נסיון בפדגוגיה, מורה ע"פ שטת התרגום וגם ע"פ שטת עב"ע, מבקש משרה בחדר מתוקן או בת"ת.

כתבתו: *Н. Левинъ, Вильна, д. Деслера 8.*

ז) מורה עברי מומחה שיש לו תעודת מורה מבקש משרת מנהל בי"ס לעברית בעברית.

לפנות ע"פ הכתבת:

С. Ш. Канторовичъ, Лида (Виленск. губ.), для N.

40] לוח־עולם קטן. קובץ ספרותי ושמושי לבני הנעורים לשנת תרע"ג עם תמונות וציורים.
מחירו 75 קאפ', לחותמי ה"עולם קטן" רק 50 ק'. מכ' בנייר 10 ק' (מכ' הדר 25 ק') בעד הכריכה.

41] ספר החנכה. מאסף לבני הנעורים עם תמונות וציורים.
מחירו 25 ק', מכ' 40 ק'. פארטא 4 ק'.

42] פרקי תלמוד. כריסטומתיה תלמודית למתחילים, עם תרגום המלות התלמודיות ברוסית ואשכנזית (באותיות עבריות). א. ל. ביסקא.
מחירו 40 ק', מכ' בבד 55 ק'. פאר' 6 ק'.

42] מורה הסגנון ושמוש הלשון העברית (עם דוגמאות ופרקי שנון רבים לשמוש המעשי, וחלק מיוחד על תורת הנקוד לכל פרטיה). י. ח. טביוב.
מחירו 1 ר', מכ' בבד 1.15. פאר' 14 ק'.

43] תורת הספרות. מורה חקי הסגנון הפרוזי והשירי ותורת הספרות לכל חלקיה השונים (עם דוגמאות רבות מכל מקצעות הספרות העברית בכל תקופותיה). ש. ל. גרדון.
מחירו 1 ר', מכ' בבד 1.15. מכ' הדר 1.25 ר'. פאר' 14 ק'.

44] מבחר הספרות. אנתולוגיה עברית, מכילה לקוטים נבחרים ממיטב הספרות העברית החדשה בשיר ובפרוזה של משוררינו וסופרינו הגדולים (עם תולדות כל סופר וערכו והערות נחוצות). י. ח. טביוב.
מחירו 90 ק', מכורך בבד הדר 1.15. פאר' 14 ק'.

45] תולדות היהודים (הסטוריה פופולרית ערוכה לעם ולבני הנעורים). יעקב פרנקל.
מחיר חלק א', ב', ג' 50 ק' כ"א. פאר' 6 ק'; חלקי ד', ה' 75 ק' כ"א. פאר' 10ק'. בשני ברכים מכ' הדר כל ברך 1.75 ר'. פארטא 20 קאפ'.

46] מלון של כיס. מעברית לרוסית ואשכנזית (באותיות עבריות). מלון מלא ושלם לשפה העברית הישנה והחדשה, של התנ"ך, התלמוד והמדרשים ושל הספרות העברית החדשה. י. גרזובסקי וד"ר י. קלוזנר.
מחירו 2.35 רובל, מכ' הדר 2.60. פארטא 20 ק'.

ביבליותיקה לבני הנעורים:

I לילדים:

אגדות, שיחות, פנטסיות, בדיחות, משלים, שירים וספורים (בנקוד).

1) קובץ שיחות קטן (שיחה) מאת ר. נוסטפסון, תר' נ. פינס. 2) ידידי המלך עמינדב (שיחה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 3) הרועה ובת המלך (אגדה) —הנ"ל, תר' י. ב. לבנר. 4) א] המלך אשר שנתו נגזלה, ב] פרחי ששון (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 5) ארבעים שודדים (אגדה ערבית)—תר' מ. סילמן. 6) שלשה אחים (שיחה)—ר. נוסטפסון, תר' נ. פינס. 7) רחוב הזהב (אגדה עברית)—ל. ויזל, תר' י. ב. לבנה. 10—8) א] עשר ואשר, ב] גדול העליליה (אגדות ערביות)—תר' הנ"ל. 12, 11) א] גמול ישרים או רחוב מיזל, ב] הרמב"ם והעלם האלם (אגדות עבריות) — ל. ויזל, תר' הנ"ל. 13) החבצלות (ספור)—רוטשיק, תר' נ. פינס. 14) הכליף־החסידה (אגדה) — הויף, תר' י. ב. לבנר. 15) א] פרעה מלך מצרים (ספור הסטורי) — ד'ספירל, ב] בלב־ים (אגדה מדרשית)—תר' הנ"ל, 16) איש בלי לב (אגדה אנגלית)—תר' א. ליבושיצקי. 17) הדיג והדגה (אגדה בחרוזים) — א. ס. פושקין, תר' הנ"ל. 18) ל"ג בעומר (ספור) — ש. דינר. 19) הכלה האמתית (אגדה) — האחים גרים, תר' ש. ברמן. 20) יוחנן הנאמן (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 22, 21) א] תרח אוהב הכסף ספור התולים), ב] עשיר אמלל (אגדה) —תר' מ. סילמן. 23) המלך שלמה ומשחקי השח־מט (אגדה מזרחית) — תר' א. ב. 24) לב אבן (אגדה עברית) —ל. פיליפזון, תר' פ. קפלן. 25) אח ואחות (ספור)—תר' הנ"ל. 26) גלית הנדיב (ספור)—תר' א. ליבושיצקי. 27) לבנת שלג (אגדה)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 28) השד ושלש שערות הזהב (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 29) א] בית היער, ב] הנחש הלבן (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 30) א] הברקת, ב] אשר ועני (ספורים)—י. ב. לבנר. 54—31) כל אגדות ישראל (חלק א', 24 חוברות) — הנ"ל. 55) ילד מצל (שיחה)—א. ברוסילובסקי. 58—56) משלי ילדים (3 חוברות) — שלמון. 59,60) מעשה בנבוכדנצר שנהפך לדב (ספור) — י. צ. לוין. 75—61) למען אחי הקטנים (שירים מקוריים ומתרגמים, 15 חוברות) — א. ליבושיצקי. 78 — 76) מיגון לשמחה (ספור)—כ. שמידט, תר' י. ב. לבנר. 79) ימים מקדם (ספור) — מ. הורליק. 80) ילדים עובדים (ג' ספורים: 1] יעקב, 2] ימימה, 3] רחבות)—י. גרזובסקי. 90—81) שיחות ילדים (10 חוברות) — י. שטינברג. 93—91) למך ולמך (ספור־אגדה)—י. צ. לוין. 95—94) נח בתבה (ספור־אגדה) — הנ"ל, 97—96) העצמות היבשות (ספור־אגדה) — הנ"ל. 99—98) הפחה הרועה (אגדת בני קדם) — תר' ב. רובינזק. 100) מעשה בבן מלך (אגדה)—הנ"ל. 101) א] החסידה, ב] החידה (אגדות)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 102) א] יקטן הנבון, ב] זלפה החכמה, ג] המסחר הטוב (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 103) א] מלך הר הזהב, ב] שלומית ושלמה (אגדות)—הנ"ל—הנ"ל. 104) א] ארון הזכוכית ב] החתן השודד (אגדות—הנ"ל, תר' הנ"ל. 105) עפר האילים (אגדה) —הנ"ל, תר' הנ"ל. 106) בת יחידה (ספור)—תר' א. ליבושיצקי. 107) המזמרת הקטנה (ספור)—תר' הנ"ל. 108) א] המשורר העני, ב] דבורה הזקנה (ספורים)—תר' הנ"ל. 109) מעשה בשלטן אחד (אגדה ערבית) —תר' הנ"ל. 110 א] המלאך הגואל, ב] הכוכבים שאבדו (פנטסיות)—תר' הנ"ל. 155—111) כל אגדות ישראל (חלק ב', 45 חוב')—י. ב. לבנר. 156) צפור־הזהב (אגדה)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 157) החיט אמיץ הלב (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 158) רמוצה (אגדה)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 159) א] כפה אדומה, ב] הקציעה (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 160) רעת האוזים (אגדה)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 163—161) בני המלך והלביא (אגדה מזרחית, ג' חוב') — תר' ח. ד. רוזנשטיין. 164) דבורה (אגדה) — תר' פ. קפלן. 165) אי־הסוף (אגדה)—תר' א. רוזט. 166) חכמה נפלאה (ספור)—תר' חיים רבינוביץ. 167,168) א] רבי אליעזר בן הורקנוס (תולדה)—י. מיוחס, ב] מעשה באיש מופת (ספור) — ק. ל. סילמן. 169, 170) שולמית (אגדה, מימי שלמה מלך ישראל)—י. שטינברג. 171) א] גבה מעל גבה (משל), ב] המנדרין והבגדיחן (בדיחה)—תר' י. ב. לבנר.

מחיר כל נומר 4 ק'. פאר' לכל חוברת או לשלש ביחד 2 ק'; כל 5 נומרים בכרך קטן אחד מכ' בבד אדום מחירו 25 ק'. פאר' 4 ק'; כל 10 נומרים בכרך אחד מכ' 50 ק'. פאר' 6 ק'; כל 15 נומרים בכרך אחד מכורך הדר בבד 75 ק'. פאר' 10 ק'.

מחיר כל אגדות ישראל מאת י. ב. לבנר (מאשר מטעה"מ) (פורמט קטן) ח"א מכ' הדר 1.15 ר'. פאר' 14 קאפ'; ח"ב בשני כרכים מכ' הדר כ"א 1.05 ר'. פארטא לכ"א 14 קאפ'.

מחיר ילקוט ספורים (י"ד ספורים) מאת י. ב. לבנר (מאשר מטעה"מ) 56 ק', מכ' הדר 70 ק'. פאר' 10 ק'.

II לנערים:

אגדות, ספורים, מחזות, ציורים הסטורים, ביוגרפיות, ספרי מסע ועוד.

1] א—ב) מלחמת אחים (ספור ע"פ ו. הוגא). י. ב. לבנר.

2] ג) אגריפס הראשון (ציור הסטורי). א. ז. רבינוביץ.

3] ד—ה) השבוי בקוקז (ספור, טולסטוי) תר' הנ"ל.

4] ו—י) המוהיקני האחרון (ספור ע"פ קופר). י. ב. לבנר.

5] יא—יג) אי בורניא (ספור מסע ע"פ מיין־ריד). א. ז. רבינוביץ.

6] יר) בני משה (אגדה). ל. מקלר.

7] טו) הנדחים בירכתי צפון (ספורי מסע). תר' מ. ס. איזנשטדט.

8] טז—כ) מגבורי האומה (תולדות ישראל ע"י ביוגרפיות) 5 חוברות: 1) עזרא ונחמיה; 2) שמעון הצדיק וחוניו בנו; 3) יהודה המכבי; 4) שמעון בן שטח ושלומית אחותו; 5) הלל הבבלי (הזקן). ש. ברמן.

9] כא—כה) בן המלך והעני (ספור ע"פ מרק טוען). 5 חוברות. י. גרזובסקי.

10) כו—כט) האח העור (ספור ע"פ גרן). 4 חוברות. י. ב. לבנר.

11] ל) הצעד הראשון (ספור). תר' פ. קפלן.

12] לא—לה) מחיי הטבע (ספורים מחיי החיות, פ. ברנדל). 5 חוברות. תר' י. גרזובסקי.

13] לו—נ) מגבורי האומה (כנ"ל) 15 חוברות: 6) רבן גמליאל הזקן; 7) אלעזר בן חנניה הכהן ויוחנן בן לוי מגוש חלב; 8) רבי יוחנן בן זכאי; 9) רבן גמליאל דיבנה; 10) רבי יהושע בן חנניה; 11) רבי טרפון; 12) רבי ישמעאל בן אלישע; 13) רבי עקיבה בן יוסף; 14) שמעון בר-כוכבא; 15) רבי מאיר; 16) רבן שמעון בן גמליאל; 17) רבי שמעון בן יוחאי; 18) רבי יוסי בן חלפתא; 19) רבי יהודה הנשיא, חוברת א'; 20) רבי יהודה הנשיא, חוברת ד'. ש. ברמן.

14| נא—נב) הנודד הקטן (ספור, ד. אמיצים). 2 חוב'. תר' א. ליבושיצקי.

15] נג—נד) ברונא הנודד (ספור). תר' א. הייבשובין.

16] נח) שני המלכים (ספור). תר' ב. רובינוק.

17] נז) נחל דמעה (אגדה קוקזית). תר' הנ"ל.

18] נז—נח) יונת המלכה (אגדה). תר' מ. רודיוב.

19] נט—ס) חכמת העמים (מספורי לבולי). תר' י. גרזובסקי.

20] סא—ע) מגבורי האומה (כנ"ל) 10 חוברות: 1) רבי חנינא בן חמא; 2) רב (אבא אריכא); 3) הנ"ל; 4) שמואל (ירחינאי); 5) רבי יוחנן בן נפחא; 6) הנ"ל; 7) רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש); 8) רב הונא ורב יהודה; 9) רבי אבוהו; 10) רבה ורב יוסף. שלמה ברמן.

21] עא—עג) 1) אהבת אם (ספור), 2) יחזקאל (ספור). י. שטינברג.

22] עד) 1) שכולה, 2) כתב הזבובים, 3) האח והאחות, 4) החסיד והחסידה (מעשיות). הנ"ל.

23] עה) 1) שרה בת אשר, 2) צפורה (אגדות). י. שטינברג.

24] עו) 1) חץ תשועה, 2) מלת פלאים (אגדות). הנ"ל.

25] עז) 1) תמרים של חמשה עשר, 2) גזר הדין (אגדות). הנ"ל.

26] עח,עט) 1) צחוק שפתים (ספור), 2) האשף (ספור). י. ב. לבנר.

27] פ) במקום דרשה (מחזה לילדים). י. ח. טביוב.

28] פא) נשף פורים (מחזה לילדים במערכה אחת). מ. מונסבין.

29] פב) החמסן הקטן (חזיון בעלילה אחת וחמשה מחזות). מ. הורליק.

30] פג—פד) מוסר נער רע (חזיון בשמונה עשר מחזות). תר' הנ"ל.

31] פה) העניים (חזיון בעלילה אחת וחמשה מחזות). תר' י. מ. זלקינד.

32] פו—צ) מחיי הטבע (ספורים מחיי החיות, פ. ברנדל). תר' י. גרזובסקי.

33] צא) מחיי הילדים בארץ ישראל (ספורים). חמדה בן־יהודה.

מחיר כל נומר 6 ק'. פאר' לאחד או לשנים 2 ק'; כל 5 נומרים מכ' בכריכה יפה 40 ק'. פאר' 6; כל 10 נומרים מכ' הדר 80 ק'. פאר' 10 ק'.

מחיר מגבורי האמה בשני כרכים מכ' הדר:
כרך ראשון 1.45. פאר' 20 ק'.
כרך שני 80 ק'. פאר' 10 ק'.

ביבליותיקה עברית

לכל בית בישראל.

מכילה מאתים ספרים בכל מקצעות הספרות: ספורים, תמונות וציורים, מחזות ושירים, ספרי־מדע כללים או בחכמת ישראל, ספרי מסע ותולדות אנשי שם. כל ספר מכיל בערך 80 עמודים. בספרים רבים יש תמונות וציורים. יצאו עד היום מאה ושבעים ספרים.

מחיר כל ספר 40 ק'. פאר' 4 ק'.

נמצאים להמכר גם מכורכים בשלשים וארבעה כרכים (חמשה ספרים בכל כרך לפי סדר הוצאתם).

מחיר כל כרך 2,25 רובל. פאר' 20 ק'.

הקונה כל הביבליותיקה ישלם רק 40 רובל עם המשלוח.

ספרי עם:

ספורים, תמונות וציורים, מחזות וספרי מדע, מקוריים ומתרגמים:

73 נומרים, מחיר כל נומר 10 ק'. פאר' 2 ק'.

16 ספרים ב19 כרכים: 4 כר' במח' 20 ק' כ"א; 2 כר' במח' 30 ק' כ"א; 6 כר' במח' 40 כ"א; 2 כר' במח' 50 ק' כ"א; 2 כר' במח' 70 ק' כ"א; 2 כר' במח' 80 ק' כ"א; 1 כרך במח' 1.40 ר'. כ"ז בלי משלוח.

כל כתבי מנה מכ' הדר 1.55. פאר' 10 ק'.

יוסף הנשיא מכ' הדר 95 ק'. פאר' 8 ק'.

ספרי הקבוצה הזאת יש להשיג גם מכ' בששה כר': כרך 1 במח' 1.55 ר'; כרך 2 במח' 1.45 ר'; כרך 3 במח' 1.65 ר'; כרך 4 במח' 1.55 ר'; כרך 5 במח' 2.05 ר'; כרך 6 במח' 50 ק'.

הקונה את כל הקבוצה ביחד ישלם 9.20 רובל עם המשלוח; לחותמי „הביבלי' העברית" ו„עולם קטן" רק 7.50 עם המשלוח.

ספרים שונים:

1) פרץ סמולנסקין (תולדות חייו עם תמונתו) — ר. בריינין. מחירו 1 רובל, מכ' הדר 1.25. פאר' 12 ק'. 2) בין תקוה ויאוש (ע"ד הציוניות) — א. סגל. 8 ק', ע"פ 10 ק'. 3) כנסת הגדולה (הקונגרס הציוני השני) — נ. סלושץ. 40 קאפ' ע"פ. 4) מפת השמים (ספר עם מפה) — מ. זכר. 30 ק', ע"פ 32 ק'. 5) הקונגרס הציוני הרביעי. ב' מחברות — נ. סלושץ. כל מחברת 20 קאפ', ע"פ 24 קאפ'. 6) **Ново Еврейская Литература XIX вѣка. І. Клаузнеръ.** Цѣна 50 коп., съ перес. 56 к.

עתונים:

1) עולם קטן.

עתון מצויר לבני הנעורים.

יוצא בקרקוי מדי שבוע בשבוע.

נערך ע"י

א. ל. בן־אביגדור וש"ל גרדון.

העתון המצויר האחד בספרותנו בכלל והיחיד ומיוחד לבני הנעורים שלנו בפרט.

שפת ה„עולם קטן" קלה וטבעית והסגנון נאה ומלבב.

העתון מנקד כלו, נדפס על ניר יפה ובדפוס מהודר והתמונות מצוינות ביפין וטובן.

מחירו 4 רובל לשנה

2 רובל לחצי שנה, 1 ר' לרבע שנה.

החתומים לשנה שלמה יקבלו בסוף השנה

תשורה יפה חנם!

החותמים לשנה שלמה יכולים לשלם דמי החתימה גם לשעורין: 2 רובל בעת החתימה, ובראשית הרבע השני שני הרובל הנותרים.

2) הפדגוג.

ירחון פדגוגי להורים ומורים.

נערך ע"י הנ"ל.

מחיר „הפדגוג": 3 רובל לשנה, 1.50 ר' לחצי שנה, 75 ק' לרבע שנה.

לחותמי ה„עולם קטן" 2 ר' לשנה, 1 ר' לחצי שנה, 50 ק' לרבע שנה.

פרוספקט מפורט ע"ד ה„עולם קטן" ו„הפדגוג" ישלח חנם לכל דורש.

3) יודישע פאלקס־צייטונג.

א וואכענ-בלאט פאר אללע יודישע אינטערעסען.

די איינציגע שזארגאנישע וואכענבלאטט, מיט דער וואכענטליכער אבטהיילונג:

„יודישע פרויענוועלט"

פיר יודישע פרויען אונ פאמיליע.

די צייטונג איז אין גאנצען מיט נקודות.

פרייז פיר די צייטונג יעהרליך 4 רובל; האלב יעהרליך 2 רובל; פיערטעל יעהרליך 1 רובל.

די יעהרליכע אבאנענטען ערהאלטען אוויכטיגע פרעמיע:

אלע ווערק פון שלום עליכם.

4 באנדער

פיר 1 רובל מיט פארטא.

Издательство „ТУШІЯ", Варшава. — Verlag „TUSCHIJAH", Warschau.

בע"פ: נובוליפקי 7, מעון 9.

„HAPADGOG". Pädagogische Monatschrift.

Herausgeber u. Eigenthümer: Verlag „Tuschijah", Warschau.—Verantwortlicher Redacteur S. M. Laser.

Druck von Josef Fischer in Krakau.